

IV.
 Beteg lettem én is végül,
 homlokomra sötét rém ül.
 Jeges zacskót tesznek reám,
 lázálomban otthon vagyok
 A kis fiam még hogy gagyog!
 Hol is voltál jóapám!
 Fölebredtek valóra,
 rákiáltak ápolómra.
 Nem megyünk mi haza soha!

V.
 Hosszú napok végtelenek,
 megőrültek minden lelket,
 megfagyott a reményünk is.
 Szól agyamra rémsúlyos gond,
 itt kell korán elpusztulnom.
 Még a tavasz sem ér itt.
 Felkapok a fehér a fehér lóra,
 már csöngettek mementóra.
 Nem megyünk mi haza soha!

VI.
 Irgalmatlan hosszú telet,
 mely bevezetett sok életet,
 enyhébb napok következtek.
 Földerült a nap az égen,
 vigasztalás sok szegényen.
 Reméltek a betegek.
 Csakhogy átkos Szibéria,
 új fagy jött augusztusba.
 Nem megyünk mi haza soha!

VII.
 Egyszer aztán elindultunk,
 sok halottól szabadultunk.
 Voltunk mi vagy ezereken.
 Úgy hallottuk béke van már,
 nem búcsúzik tőlünk a nyár,
 míg mindahány leszerel.
 Megérkeztiünk Tagonrogba.
 Nem megyünk mi haza soha.

VIII.
 Újabb harcok keletkeztek,
 soha vége nem lesz ennek.
 Amíg bírják nem hagyják!
 Az új harcok is elültek
 Jött a híre, összeültek,
 és a békét tárgyalják.

FOGALMAZÁS

*Este van most éppen mikor eztet írom,
 fájdalom kiöntöm, mert tovább nem bírom.
 Leírom e könyvbe fekete betűkkel,
 mivel nem dolgozom épp ezen az éjjel.
 Itten társalgunk az ebédlő terembe,
 gondtól az álom nem jön szemreinkre.
 Többen kártyát írunk szép magyar hazánkba,
 kedves szüleinknek vigasztalására.
 Kettőt írok én is. Egyet jó anyámnak,
 egyet pedig régen szeretett babámnak.
 Mit írok nekijük leírom e könyvbe.
 Azt írom, jól vagyok vigasztalás képpen.
 De hát jól nem vagyok, az Isten is látja,
 mert sokat szenvedek nagy Oroszországba.
 Mondhatom igazán nagy helyet bójártam,
 ilyen rongyost, mint én még sohasem láttam.
 Most jelenleg csak éppen gatyába vagyok,
 nadrágom elszakadt, másikat nem kapok.
 Még a nagykabátom kapcának sem való,
 bizony nem vinné el a rongyszedő zsidó.
 Meg hogy éhes vagyok, arról mit is írhatnék,
 hisz a konyhába van még egy kis moslék.
 Másnak nem nevezem, amit nekünk főznek,
 az Isten tudja, hogy leszünk mi itt meg!*

*Írtam a taganrogi vasgyárba.
 1917. IX. 6-án*

Páll Ferenc 6. tüzér

A SZOMBATHELYI BAGOLYVÁR

■ Pintér Bálint

BEVEZETÉS

Tanulmányomban egy ismeretlen építész által az 1840-es években tervezett szombathelyi kastély, a Bagolyvár építéstörténetét, illetve stíluskapcsolatait szeretném bemutatni. Ezen épület már régóta a lakosság érdeklődésének a középpontjában állt, amelynek kiváló bizonyítékai az évtizedek során kialakult kalandos históriák, történetek, illetve maga a ragadványnév (Bagolyvár) létrejötté. Az épület népszerűségét festői elhelyezésének és erődített várkastély jellegének köszönheti. Ennek ellenére a Bagolyvárnak a felépülést követően majd fél évszázadot kellett várnia arra, hogy művészettörténeti szempontból egyáltalán foglalkozzanak vele. A tudományos feldolgozás hiányosságait bizonyítja azon tény, miszerint a Bagolyvár nem tudott bekerülni építészettörténeti szempontból a köztudatba, így a szombathelyi lakosok sincsenek tudatában a kastély művészeti jelentőségének, csupán egy izgalmas kialakítású lakóházat látnak benne. Írásomat elsősorban hiánypótlás céljából kívántam elkészíteni, hogy a – jelenleg a

magyar építészettörténeti kutatás periferiáján elhelyezkedő kvalitásos, a maga nemében egyedülálló – kastélyra a jövőben nagyobb figyelem irányuljon.

KUTATÁSTÖRTÉNET ÉS FORRÁSOK

A Bagolyvár történetének kutatása szempontjából meglehetősen szerencsétlen, hogy az építéssel egykorú tervrajzok nem ismertek. Ugyanakkor a levéltári források, az újságcikkek, valamint az általános leírások alapján információt nyerhetünk az építető személyéről, Czvitkovics Károlyról, valamint a munkálatok menetéről. Az adatok egy része viszont ellentmond egymásnak, ami tovább nehezíti az épület történetének a rekonstrukcióját.

A kastély első ismertetése – habár igen rövid terjedelmű – Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben című könyv 1896-ban megjelent 4. kötetében olvasható.¹ Több információval szolgál azonban Kárpáti Kelemen (1859–1923) 1898-ban

¹ Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. [13.] Magyarország IV. kötete. Bp., 1896. XII., 600 p.

– a Magyarország vármegyéi és városai című monográfiásorozat Vasvármegye kötetében – megjelent írása.² Az ebben szereplő adatokat emelte át útikönyvébe 1933-ban Thirring Gusztáv (1861–1941), majd pedig 1959-ben Genthon István (1903–1969), amikor összegyűjtötte a Dunántúl művészeti emlékeit.³

A Bagolyvár azonban a 20. század elején Szombathely város akkori főmérnökének, Bodányi Ödönnek (1858–1921) is felkeltette érdeklődését. Kutatási eredményeit – amelyek eltértek a korábbi ismertetésektől – közzétette a Szombathely város fejlődése 1895–1910-ig és műszaki létesítményei című könyvében.⁴ Bodányi információi alapján 1992-ben Pékné Turkovics Tímea jóvoltából készült egy szakdolgozat, A Bagolyvár építéstörténete címmel.⁵ Ez az első olyan írás, amely kizárólag a Bagolyvárral foglalkozik. 1996-ban Sisa József (1952–) művészettörténész vállalkozott az épület részletesebb bemutatására, illetve a kastély stíluskapcsolatainak a feltárására és az attribúciós kérdés megválaszolására, amelynek kiindulópontjául szintén a helybéli főmérnök munkáját választotta: „A kézikönyvek sommás megjegyzésénél hirtelt érdemlőbb Bodányi Ödön cikke.”⁶

A fenti írásokat tartalmuk szerint tehát két halmazba különíthetjük el.

² Vasvármegye. Balogh Gyula et al. Bp., 1898. (továbbiakban: Balogh, 1898.) 134. p. (Magyarország vármegyéi és városai; 3.)

³ Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. 1. köt. Dunántúl. Bp., 1959. (továbbiakban: Genthon, 1959.) 444 p.

⁴ Bodányi Ödön: Szombathely város fejlődése 1895–1910-ig és műszaki létesítményei. Különlenyomat az Építő Ipar műszaki hetilap 1910-iki évfolyamából. Bp., 1910. (továbbiakban: Bodányi, 1910.) 225 p.

⁵ Pékné Turkovics Tímea: A Bagolyvár építéstörténete. Szombathely, 1992. (továbbiakban: Pékné Turkovics, 1992.) 30 fol.

⁶ Sisa József: A szombathelyi Bagolyvár és amerikai építésze. = Műemlékvédelmi Szemle, 1996. 1. sz. (továbbiakban: Sisa, 1996.) 127. p.

Az egyik csoportnak a forrása a Vasvármegye című monográfia, míg a másiknak Bodányi Ödön munkája. A későbbi, Bagolyvárral foglalkozó tanulmányok lényegében e két írás valamelyike alapján, azoknak a továbbgondolásából születtek meg.

A forrásokban a megrendelő neve többféle módon olvasható (Zwitkovich, Szcvitkovics, Czvitkovicz, Czvitkovics). Én a továbbiakban a levéltári dokumentumok nyomán a Czvitkovics névváltozatot használom. A Kárpáti Kelemen adataira támaszkodó irodalmak építettként egy bizonyos Czvitkovics Károly hadbiztost neveznek meg, akinek 1851-ben készült egy kastélya, amit saját neve után Károlyvárnak keresztelt el.⁷ Későbbi tulajdonosa, Sövegjártó János ügyvéd helyeztetett el egy 5 mázsás öntöttvas baglyot a kastélyon, amely alapján a szombathelyi lakosok Bagolyvárnak nevezték.⁸ Ennek az információnak ellentmond Bodányi Ödön véleménye, miszerint az épület 1848-ban már állt, Bagolyvár néven. A megrendelő egy szombathelyi polgár, Czvitkovics Károly volt, aki egy vasbaglyot tetetett a villa tornyára.⁹ Bodányi továbbá azt állította, hogy a Bagolyvár tervrajzait és a megépüléshez szükséges anyagi fedezetet az építtető nagybátyja – aki Amerikában élő jezsuita szerzetes, püspök volt – küldte.¹⁰ Ezen információk alapján próbálkozott Sisa József a szombathelyi épület amerikai stíluskapcsolatainak a felkutatásával. Tanulmányában többször utalt arra, hogy Czvitkovics Károlynak nem volt anyagi fedezete a kastély felépítésére, ezért helytálló lehet Bodányi feltételezése az amerikai

⁷ Balogh, 1898. 134. p.; Genthon, 1959. 365. p.

⁸ Balogh, 1898. 134. p.

⁹ Bodányi, 1910. 176. p.

¹⁰ Uo.

nagybácsiról.¹¹ Sisa a megrendelő rokonát egy kőszegi születésű, Amerikában tevékenykedő redemptorista szerzetessel, Czvitkovics Sándorral azonosította, aki valójában Károly testvére volt.¹²

A levéltári kutatásom során szerencsés módon előkerültek olyan korabeli írásos dokumentumok, amelyek segítenek eligazodni a szövevényes információk között. A tanácsülési jegyzőkönyv szerint Czvitkovics Károly – édesanyja halála után egy héttel –, 1844. február 1-jén vásárolta meg a szőlőbirtokot, amelyen már állt egy épület.¹³ Ugyanebben az időszakban Söptén több birtokot, valamint egy házat is vett.¹⁴ Ezen érdekes egybeesések alapján elképzelhető, hogy az elhunyt nagyobb örökséget hagyott hátra gyermekeire, ami Károlynak kellő fedezetül szolgálhatott a vásárlásokhoz. Visszatérve a szőlőbirtokhoz, egy 1846. évi térképen felfedezhető a telek alsó részén egy szerényebb méretű ház¹⁵ – ami az előbbieken említett épülettel lehet azonos –, azonban a Bagolyvár még nem szerepel rajta. 1847-ben Czvitkovics Károly megvált söptei birtokától, erdőjétől, szántójától, legelőjétől, valamint házatól.¹⁶ Feltételezésem szerint ezután Szombathelyre költözött és az eladásokból befolyt pénzt az ottani birtokára költötte, ugyanis a jegyzőkönyvek bizonyos földkupac ki-

sásáról, egy kőfal építéséről, illetve a kerítés felállításáról számolnak be.¹⁷ A birtok területén komoly tereprendezést végeztek, a dombokat falakkal megtámasztották, terméskövekkel díszkertet és gyümölcsöst alakítottak ki. Azt biztosan állíthatjuk, hogy 1848-ban és 1849-ben olyan munkálatok folytak a szőlőhegyen, amelyek az építendő, vagy már épülő Bagolyvárral hozhatóak kapcsolatba. A város községtanácsának 1851. évi jegyzőkönyvében egy bormérési engedélyről szóló kérelem kapcsán olvashatunk egy – a szőlőbirtokon épült, szép kerttel ellátott – „házról”, ami a „közönység kényelmére” és a „város csinosságára” szolgált.¹⁸ Ez utóbbi már mindenképpen a Bagolyvárra vonatkozhat, ami megfelel az 1851. évi telekkönyvi adatoknak, miszerint a birtokon két lakrész található. Az 1857. évi kataszteri térképen jól látható a Bagolyvár, valamint a telek al-

Az 1857. évi kataszteri térkép a Bagolyvárral és a birtokkal (MNL VaML Térképgyűjtemény. Szombathely kataszteri térképe, 1857)

1. kép

ján az a kisebb épület, amely az 1844. évi birtokvásárlással került Czvitkovics Károly tulajdonába (1. kép). Ezek alapján a kastélynak 1847 és 1851 között kellett felépülnie.

¹⁷ MNL VaML Szvt. Tjvk. 1848–1849. 714., 828. bejegyzés; MNL VaML Szombathely város községtanácsának iratai (továbbiakban: Szvkt.) jkv. 1849–1850 860. bejegyzés

¹⁸ MNL VaML Szvkt. jkv. 1850–1852. 1658. bejegyzés

¹¹ Sisa, 1996. 127. p.

¹² Uo.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár (továbbiakban: MNL) Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: VaML) Szombathely város tanácsának iratai (továbbiakban: Szvt.) Tanácsülési jegyzőkönyvek (továbbiakban: Tjvk.) 1843–1844. 678. bejegyzés

¹⁴ MNL VaML Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára (továbbiakban: VSZHL) Jegyzőkönyvek (továbbiakban: jkv.) 1844. 515/2., 569. bejegyzés

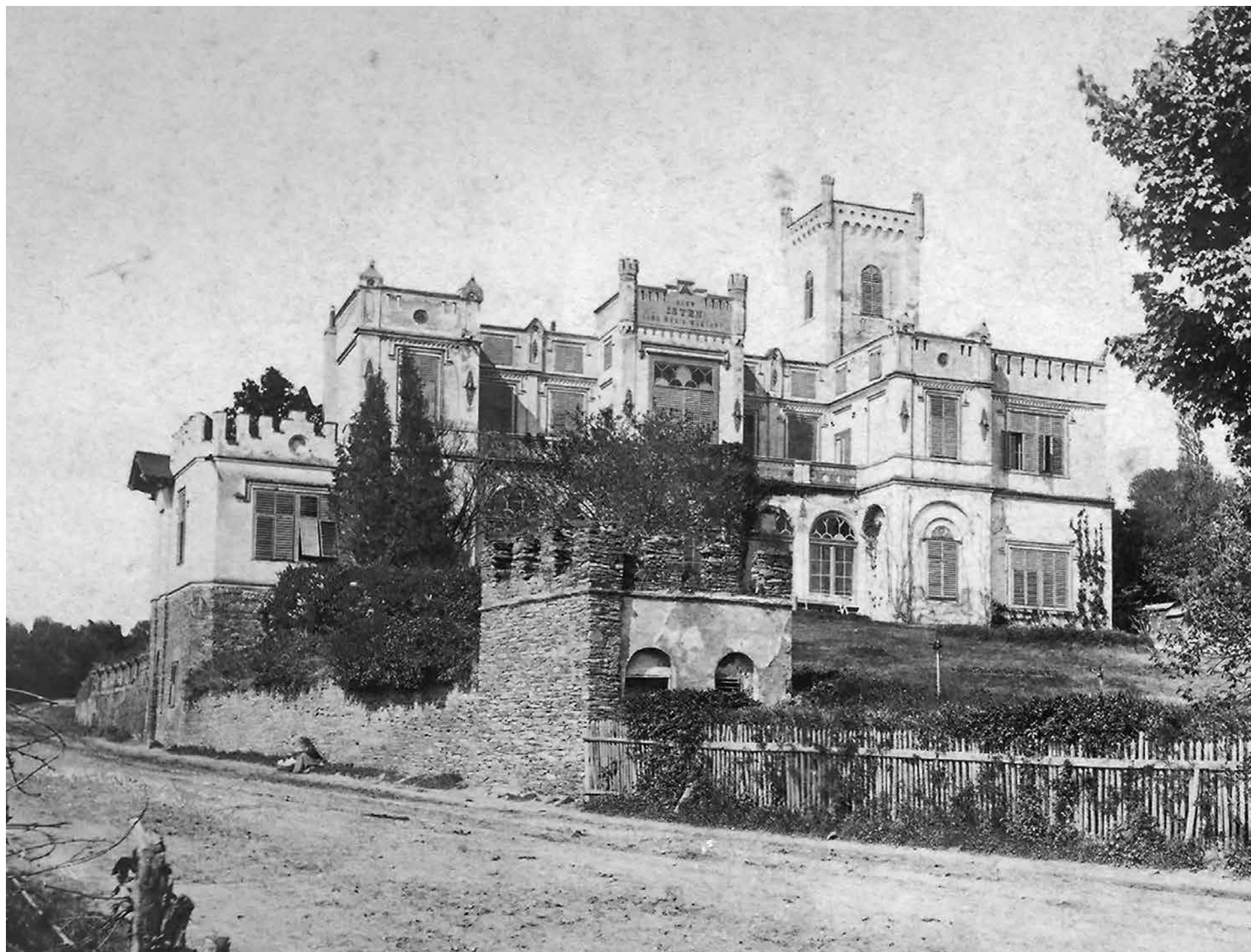
¹⁵ Manapság ez a ház már nem áll.

¹⁶ MNL VaML VSZHL jkv. 1847. 505., 838., 1148. bejegyzés

ÉPÜLETLEÍRÁS, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TERRAKOTTA ÉPÜLETDÍSZEKRE

A Bagolyvár a város akkori peremén épült, a Nárai út melletti szőlőhegy lejtős területére. A romantikus és az angol picturesque¹⁹ felfogásnak megfelelően a kastélyt a szőlők mellett fekvő zöld, fás domboldalba „egy nézetre” komponálta az építész (2. kép). A kastély ugyanis az aszimmetrikus, rizalitos kiképzésével – az első rizalit síkban tartott, a második féltengelynyire, míg a harmadik egy teljes tengelynyire van kiugratva –, illetve a hangsúlyos torony jól megválasztott elhelyezésével igazán csak a délkeleti irányból adja ki a sejtelmes, de igen látványos formáját. Az építész külön figyelmet fordított arra, hogy amint a domb emelkedik, úgy „fejlődjön” a kastély is. Alul kisebb, bástyaszerű alépitmény található, felette előbukkannak a nagy nyílásokkal ellátott rizalitek, végül pedig a domb legmagasabb pontja fölé elhelyezett torony látható, amely megkoronázza az épületet. Mindez csupán a már említett irányból érzékelhető. Egészen más látványt nyújt a kastély szemből, a főhomlokzat felől. Ez az építész bravúrjáról, illetve körültekintéséről tanúskodik, mivel a telek alján álló ház miatt a Bagolyvár homlokzatának északi része mindenképp takarásba került volna, ezért a főnézetet kissé eltolta déli irányba. Ennek köszönhetően a főhomlokzat zavartalanul érvényesülhetett.

Az építész egységben gondolkodott, nem csupán egy reprezentatív kastélyt szeretett volna megtervezni, hanem fontos volt számára, hogy az épület

Id. Knebel Ferenc: A Bagolyvár látképe, 1880. (Spiegler Tibor gyűjteményéből) 2. kép

¹⁹ Zádor Anna: A klasszicizmus és romantika építészete Magyarországon. [Bp.], 1981. 35. p.

3. kép | A Bagolyvár hátsó udvarának téglafala
(A szerző felvétele)

összhangban legyen a környezetével. Ennek tudhatóak be azon tereprendezési munkálatok, amelyek során kialakították a Bagolyvár díszkertjét. Terméskövekkel szintkülönbségeket és kisebb parcellákat hoztak létre, amikben különféle növények, valamint egyéb kerti elemek kaptak helyet, mint a kerítéshez kapcsolódó bástyaszerű építmény, a kút, valamint az antik római sztéléket idéző kődarab. A magasabban fekvő hátsó udvart téglafallal határolták (3. kép), a szőlődombot pedig kövekkel megtámasztották, ám egy kisebb híddal átjárást biztosítottak a két kert között. Ugyanakkor figyeltek arra, hogy a kert természetesnek tűnjön és egyfajta vadregényes képet mutasson magáról. Ezek a megoldások jól szemléltetik azt a – tájképi építészettel ro-

konságot mutató – tudatos és átfogó koncepciót, amelynek jegyében kialakították a kastély környezetét.

A Bagolyvár kétszintes, tagolt és megmozgatott főhomlokzata az első pillantásra teljes mértékben aszimmetrikusnak tűnik. Ha alaposabban megfigyeljük a homlokzat hét tengely széles központi részét, láthatjuk, hogy szimmetrikus, három rizalitos elrendezésű. A középső rizalitnál helyezkedik el a főbejárat, fölötte egy címerrel, amelyre a későbbiekben fogok kitérni. Az épület tagoltságát a kubesos formavilág, a lizénák, az erődszerű tornyocskák és az előre, illetve hátra léptetett épületrészek erősítik.

A központi rész alsó szintjén félköríves nyílások, a második szinten, a piano nobilen angol szögletes-füles tu-

dor szemöldökpárkányok²⁰ és egyenes záródások, míg a toronyban ismét egy hangsúlyos félköríves nyílás látható. Ezt két oldalról egyenes záródású nyílásokkal rendelkező, kiugratott épületrészek (a két oldalsó szárny főhomlokzati része) határolják. A szinteket klasszikus osztópárkányok választják el. Az emelet párkánya alatt egy félkörívekből álló sor húzódik végig, ami nem ismeretlen a középkori építészetből. A rizalitok között, az emelet felett egy vakablakos, tudor szögletes-füles párkányos attika zárja az épületet, míg a rizalitokat egy erődtett jellegű mellvéd koronázza. A középső, lépcsőzetesen pártázott részben egy felirat volt olvasható: „Nagy Isten! Áldd meg a Magyarat...”²¹

Fontos felhívni a figyelmet az épület igen látványos homlokzatszítésére, a minőségi terrakotta részletképzésekre és ornamentikára (4. kép). Ilyen kerámiapplikációk az attika szinten megjelenő rozetták és növényi motívumok, a párkány alatti ívsor, az ablakokat keretező tojásléc, a levél és toboz formájú konzolok, az indafonatos domborművek, illetve erkélykorlát, valamint a homlokzat síkjából kitekinthető fejek. Ezek a növényi fonatokkal ellátott tartóelemek, amelyek közepén fejek láthatóak, igencsak érdekesek. A kastélyon jelenleg látható fejek teljesen egyforma öntvények, amiket vörös színnel festettek le. Ám szerencsésen fennmaradt a déli szárny tetőteraszán két fejtöredék, amelyek anyaga ugyanúgy terrakotta, mint a többi díszítő motívumé (5. kép). E fejek egyike a klasszikus művészet formavilágát idézi. Stilizált szakáll, illetve hajfürt-

A Bagolyvár főhomlokzatának kerámiadísztése
(A szerző felvétele)

4. kép

²⁰ Sisa, 1996. 132. p.

²¹ Ezen felirat ma már nem olvasható, az archív fotókon viszont jól látszik.

5. kép A Bagolyvár egyik kerámiafeje
(A szerző felvétele)

jei vannak, arca idealizált, a másik viszont a kor divatját tükrözi és a kialakítása nagymértékben eltér az előbb említettől. Bajszos, haja enyhén balra fésült és fejét kissé oldalra, lefelé hajtja.

Ebben az időszakban az építészeti kerámiák használata Magyarországon meglehetősen ritka. Habár az 1860-as évektől már egyre több épületen: templomokon, mauzóleumokon, magánvillákon találkozhatunk terrakotta tagozatokkal, vagy ornamentikával, használatuk igazán csak a Zsolnay-gyár beindulása után lett általános az országban. Ezen időszakban a díszítő kerámiák alkalmazását csak a legkiválóbb építészeknél figyelhetjük meg, úgymint az osztrák Ludwig Förster (1797–1863) és Theophil Hansen (1813–1891) közös munkáin (pl.: bécsi

Arsenal), valamint Ybl Miklós (1814–1891) 1845 és 1860 között tervezett világi és egyházi épületein (pl.: ikervári Batthyány-kastély, Unger-ház, nagyecenki plébániatemplom). A következőkben egy kis kitérőt szeretnék tenni, hogy a Bagolyvár kerámiadíszzeit el tudjuk helyezni a korszak építészeti gyakorlatában.

Az 1860-ban Ybl Miklós tervei szerint megvalósult nagyecenki plébániatemplomnak a bejárati ajtó fölött látható kerámia domborműve (6. kép) egy az egyben megegyezik a tíz évvel korábban épült Bagolyvár félköríves terrakotta díszítményével (7. kép), még az indák és a levelek kanyarodása is teljes mértékben azonos. Egyedüli különbség, hogy a középső tondóban,

Ybl Miklós: A nagyecenki plébániatemplom feltételezhetően wagrami kerámiadísz. Épült: 1860–1864
(A szerző felvétele)

6. kép

(A szerző felvétele)

A Bagolyvár szélső rizalitjának félköríves kerámiadísz
(A szerző felvétele)

7. kép

egy kereszt kapott helyet, míg Szombathelyen egy rozettát láthatunk.

Ha összehasonlítjuk a Bagolyvár kerámiadíszait Ybl Miklós korábbi, az 1840-es években tervezett épületeinek a terrakottáival, akkor a kerámiaindák formai megoldásai között is nagy hasonlóságokat vehetünk észre. Ezeket a terrakotta elemeket a korban mintarajz alapján, öntőforma segítségével készítették. E momentum alapján érdemes tehát elgondolkodnunk azon, hogy a szombathelyi épület díszait és az Ybl Miklós által alkalmazott terrakotta elemeket egy helyen, egy minta alapján gyártották, ahol az idő előrehaladtával egyre finomodhatott a formák kimunkálása. Sajnos meglehetősen kevés információval rendelkezünk a korabeli kerámiagyárakról. Habár az 1840-es években Szombathelyen már működött egy téglaműhely (cserépszindelyt és téglát készítettek), ezen időszakból nem ismerünk építészeti kerámiák készítésére specializálódott gyárat Magyarországon. Ezt az állapotot támasztja alá egy – az Ybl hagyatékban – az ikervári építkezésekkel kapcsolatban fennmaradt levél.²² Ez Viktor Brausewetter (1813–1899), a wagrami Doblhoff-féle kerámiagyár megbízottjának levele Ybl Miklóshoz. Ebből fény derül arra, hogy Ybl Miklós 1847-ben a wagrami gyárból rendelt építészeti kerámiákat: arabeszeket, rozettákat, konzolokat, pilaszterfőket és lábzatokat Károlyi György (1802–1877) pesti címére, nagykárolyi használatra, valamint az ikervári építkezésekhez. A wagrami kerámiagyár a 2. világháborúban a teljes archívumával együtt megsemmisült, azonban az Allgemeine Bauzeitung 1847. évi számá-

ból informálódhatunk a gyár történetéről, illetve az ikervárihoz hasonló szerencsés esetekben – írott dokumentumok alapján – konkrét épületekhez tudjuk kötni az ott készült terrakottákat.²³ A gyár Kottlingbrunn és Leobersdorf között működött Ausztriában és tetőcserepek, valamint kancsók készítésével foglalkozott. 1839-ben azonban új tulajdonosa lett az üzemnek Ignaz Freiherrn von Doblhoff (1776–1856) személyében, aki felfogadta a porosz építész, Viktor Brausewettert, hogy átálljanak az építészeti kerámiák gyártására, létrehozva ezzel Ausztria első művészi igényű terrakottagyárát.²⁴ 1847-ben Viktor Brausewetter egyre nagyobb tulajdonrészét szerzett meg. Egy 1852-ből származó írott forrásban már az ő neve alatt fut a gyár.²⁵ Az 1850-es évek második felére egyeduralgódóvá vált a kerámia-üzem, szinte minden kisebb vagy nagyobb osztrák villára felkerült valamilyen termékük. Az 1840-es években viszont még kevesek számára volt ismert a gyár. Ekkortájt figyelhetett fel Ludwig Förster is a terrakottákra, aminek hatására 1847-ben egy tanulmányt jelentett meg a wagrami kerámiagyárról az Allgemeine Bauzeitungban.²⁶ Habár ez az írás segítette a gyár népszerűsítését,

²³ Rychlik, Otmar: Zur Geschichte und Kunstgeschichte der Niederösterreichischen Terrakottaproduktion in Wagram bei Leobersdorf. In: Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich. Neue Folge 62, H. 2, 1996, 507–508. p. (továbbiakban: Rychlik, 1996.); Rychlik, Otmar: Die Grabkapelle der Familie Pacher von Theinburg auf dem Friedhof von Schönau an der Triesting. In: Friedhof und Denkmal. Red.-Komitee Edith Bilek-Czerny et al. St. Pölten, 2009. (továbbiakban: Rychlik, 2009.) 45–47. p. (Denkmalpflege in Niederösterreich; 42.) http://www.noel.gv.at/noe/Kunst-Kultur/Denkmal_Band_42.pdf (Megtekintve: 2017. február 8.)

²⁴ Rychlik, 1996. 508. p.

²⁵ Uo.

²⁶ Rychlik, 2009. 46. p.

az 1850-es évek elejéig még főként csak osztrák, elsősorban bécsi építészek rendeltek egy-egy nagyobb megbízásukhoz terrakotta díszet. A gyár a legjelentősebb megbízását Ludwig Förstertől és Theophil Hansentól kapta, akik a bécsi Arsenal építkezéseinél alkalmaztak nagyszámban építészeti kerámiát a wagrami üzemből.²⁷

Ybl és a wagrami gyár közti levelezés az ikervári kastély kerámiadíszre vonatkozik, ám ha a megvizsgáljuk a főtí templom, vagy éppen a nagyeceni plébániatemplom terrakottáit és összehasonlítjuk őket a wagrami gyár termékeivel, komoly hasonlóságokra lehetünk figyelmesek. A főtí templom fríze megegyezik Bad Vöslau egyik villáját díszítő wagrami kerámiamintával, annyi különbséggel, hogy Fótton a rozetták helyett keresztet láthatunk a fonatok között. A nagyeceni templom béli kapujának csavart kerámiaoszlopai szintén erős párhuzamot mutatnak a Schönau an der Triestingben található, az 1840-es évek végén épült Pacher von Theinburg család mauzóleumának wagrami eredetű terrakottaoszlopaival.²⁸ Ezen analógiák alapján, valamint annak fényében, miszerint Ybl Miklós Ikervárra, illetve Károlyi György pesti címére egyaránt a wagrami gyárból rendelte a kerámiákat, feltételezhetjük, hogy a főtí és a nagyeceni templom terrakottái is ebből az üzemből valók.

Mivel a Bagolyvárat díszítő terrakották szoros párhuzamai az Ybl Miklós épületein található kerámiáknak, amelyeket nagy valószínűséggel Wagramban készítettek, a szombathelyi épület fényében érdemes újra szemügyre venni az osztrák gyár terméke-

²⁷ Rychlik, 1996. 514. p.

²⁸ Uo.

it. A Bagolyváron található terrakotta tojásléc, amely motívumsor szélein akantusz levelek láthatóak, megtalálható többek között Badenben, a Doblhoff park rózsakertjének épületén, aminek kerámiáit a szóban forgó gyárban készítették. Ezen kívül a szombathelyi kastély attikáján helyet kapott növényi dísz pontos mására lehetünk figyelmesek Bad Vöslau több wagrami terrakottával díszített villáján is (pl.: Hügelgasse 36.). A Bagolyvár egyik jellegzetes kerámia eleme a homlokzattól kitekintő fej. Bad Vöslauban szintén jelen vannak a gyárban készült növénydíszes terrakotta lapok, amelyek közepén egy fej található. Emellett a Jägermayerstraße egyik lakóházának a homlokzatán három, Wagramban gyártott kerámia fej kapott helyet, amelyek közül a középső a Bagolyvárhoz hasonlóan bajsos, szakállas kialakítású. Az 1852-ben épült Villa Steinbergen egy tondóba foglalt férfi büszt látható, amit növényi palmettás indák kereteznek. Ez a koncepció emlékeztet a Bagolyvárra, de a szegélyminták között apró eltérések vannak. A villa ablakai alatt, valamint a teraszon mellvédszerűen elhelyezett terrakottadíszek (8. kép) viszont már teljesen azonosak a szombathelyi épület erkélykorlátjának kerámialapjaival (9. kép). Láthatjuk, pontról-pontra megegyeznek az elemek egymással. Érdekes, hogy a kerámiatáblák felhasználása is hasonló a két épületen.

A Bagolyvár terrakotta díszei közül tehát három különböző motívum pontos mása is szerepel azokon a badeni és bad vöslai villákon, amikre a wagrami gyár készítette – az 1850-es évek elején – a kerámiákat, valamint a szombathelyi kastély további elemei hasonlóságot, némely esetben pedig azonosságot

²² Budapest Főváros Levéltára. Építészeti, vállalkozói, vállalatok, beruházók tervei. Ybl Miklós hagyaték, tervek és iratok. 66/2–3.

mutatnak Ybl Miklós – már említett – épületeinek a terrakottáival, amelyek szintén az említett gyárral hozhatóak összefüggésbe. Ezek alapján élhetünk a feltételezéssel, hogy a Bagolyvár kerámiadíszait a wagrami Doblhoff-féle gyárból rendelhették Szombathelyre. E momentum mindenképp fontos kapaszkodó lesz a kastély szövevényes történetének és stíluskapcsolatainak a tisztázásában.

Visszatérve azonban a Bagolyvár bemutatásához, fontos kitérnünk az épület hátsó, udvar felőli homlokzatára. A kastély ezen részét igencsak nehéz rekonstruálni, mivel mai formája egy 20. század közepi átépítés eredménye. A főhomlokzat irányából a mellvéd és a kubusos formák mögött rejtve

marad a kastély tetőmegoldása. Az udvar irányából azonban jól látható a középső rész nyeregtetős lefedése. Manapság is észrevehető a tető gerendáinak kifinomult megmunkálása, illetve a csüngőeresz díszes faragása.²⁹ Ha alaposabban megvizsgáljuk az előreugró tető két tartóját, láthatunk rajtuk egy-egy illeszték nyomot, amelyek véleményem szerint eredetileg egy vízszintes, faragott gerendát tarthattak. E megfigyelés alapján feltételezhetünk egy fából készült egykori díszesebb szerkezetet, amely belógott a középrizalit udvarfelőli homlokzata elé.

²⁹ Winkler Gábor: Építészettörténeti szakvélemény a Bagolyvár helyreállítási munkáinak tervezéséhez. Szombathely, 1997. (továbbiakban: Winkler, 1997.) 21. melléklet

A Villa Steinberg wagrami terrakottája, Bad Vöslau. Épült: 1853
(A szerző felvétele) 8. kép

A Bagolyvár erkélyének terrakotta elemei
(A szerző felvétele) 9. kép

10. kép A Bagolyvár délnyugati látképe. Képeslap, 1930
(Kőszegfalviné Pajor Klára gyűjteményéből)

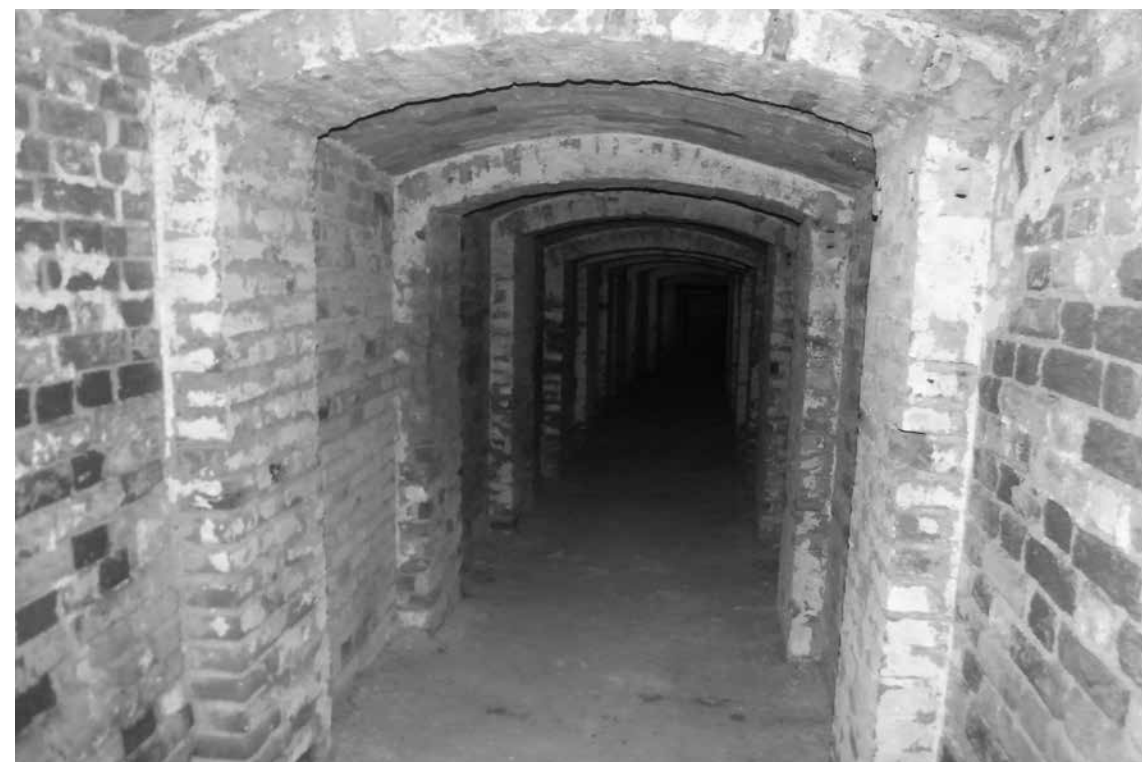
Az ehhez hasonló megoldás nem ritka a 19. századi villaépítészetben, amelyet svájci pavilonos stílusnak is szoktak nevezni.³⁰ Ezt a feltételezést alátámasztja egy 1857-es dokumentum, amely a Bagolyvárat egy kifinomult ízlésű „svájci stílusú palotaként” nevezte meg.³¹ Itt szeretném megemlíteni, hogy egy 1930-as képeslapon – még átalakítása előtti állapotban – látható az udvari homlokzat, aminek a teljes felü-

letét farács borítja (10. kép). Véleményem szerint, habár a képeslap már a kastély egy későbbi fázisát mutatja, az udvari homlokzaton még az eredeti formák jelentek meg. A Bagolyvár építése előtt tehát nem volt ismeretlen a svájci ház modor.

A korabeli leírásokból ismerjük, hogy a kastélyhoz hozzátartozott egy üvegelemekből összeállított pálmaház is, amiben többek között indiai azáleák, rododendronok, agavék, citromfák, oleanderek, teacserjék, coffeák virultak. A pálmaház nem maradt fenn, azonban az 1857. évi kataszteri térképen mind a kastély északi, mind pedig a déli oldalán látható egy-egy szárny-szerű építmény, amely az épülethez kapcsolódott. Egy 1857-ből származó leltárból kiderül, hogy a 10 hold nagy-

³⁰ Schwarz, Mario: Die stilistische Situation im Villenbau um die Jahrhundertwende. In: Landhaus und Villa in Niederösterreich, 1840–1914. Hrsg. Klaus Eggert. Wien–Graz–Böhlau, 1982. 115–145. p.

³¹ MNL VaML Szombathely Cs. Kir. Megyetörvényszék iratai. Polgári törvényszéki ügyviteli jegyzőkönyvek, polgári iratok és perek. (továbbiakban: SzMt. Pp.) 86. csomó, V.5/1855. Czvitkovics-csőd. Árverési hirdetés, 1857. május 3.

11. kép A Bagolyvár pincerendszere
(A szerző felvétele)

ságú telken helyet kapott még egy melegház, egy faskamra, egy kertészház és egy kocsizín, amiknek a pontos elhelyezkedéséről nem számoltak be.³² Elképzelhetőnek tartom, hogy ezek a tárolóhelyiségek, valamint az üvegház csatlakozott két oldalt – egészen hátra nyúlva az udvarba – a Bagolyvárhoz. Ez a feltételezés reálisnak tűnik, ugyanis amíg az épület főhomlokzata előtti részt díszkertnek alakították ki, hátsó udvara elsősorban kertészeti funkciót látott el. Közel kétezer gyümölcsösfát magába foglaló faiskolat működtetett itt Czvitkovics Károly. A Bagolyvár udvari homlokzata ehhez a funkcióhoz alkalmazkodott. Az építész ide nem reprezentatív, erődszerű homlokzatot tervezett, hanem egy sokkal visszafog-

³² Uo.

gottabb, a pálmaházhoz és a faiskolához illő, a kerti villáknál megszokott faszerkezetes megoldást választott. Fontos még megemlíteni, hogy a kastély alatt egy kiterjedt, labirintusszerű pincerendszer található (11. kép). A tervek elrendezéséből adódóan és az építető szőlőtermesztési szándékát ismerve, joggal gyaníthatjuk, hogy eredetileg borospinceként funkcionálhatott.

Sajnálatos módon az eredeti belső kialakításból, bútorokból nem maradt fenn semmi. A legkorábbi alaprajz 1910-ben egy átépítés kapcsán készült. Ezekon a dokumentumokon a tervező, Wälder Gyula (1884–1944), jól elkülönítette az általa készített módosításokat, ezáltal informálódhatunk az 1850-es évekbeli állapotokról. Az épület alaprajzára tekintve eltérések figyelhetőek

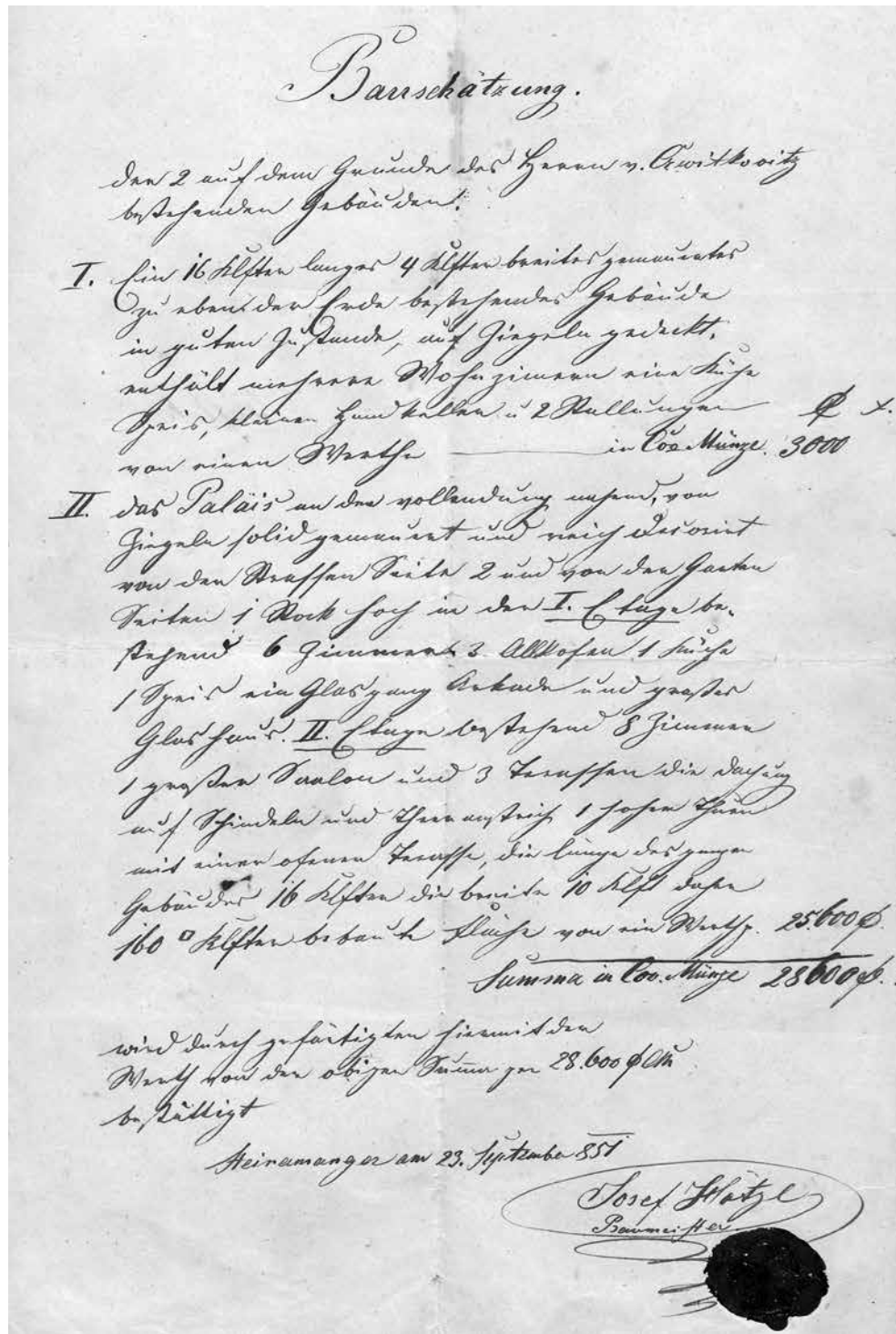

15. kép A Bagolyvár fogadócsarnoka (A szerző felvétele)

A főbejárat egy fogadórészebe vezet, amely félköríves kialakítású és élkeresztboltozattal fedett (15. kép). Innen jobbra helyezkedik el a lépcsőház, amely kívülről szemlélve a főhomlokzat északi rizalitjában kapott helyet. Ez a lépcső visz az emelet előterébe – ami a torony alatt található –, ahonnan a reprezentatív, erkélyes terem nyílik. A nagyterem lefedését és díszítését nem ismerhetjük, ugyanis az idők során egy stílusában oda nem illő stukkó mennyezetet alakítottak ki a helyén. A nagyterem mellett a Bagolyvár gyöngyszemei közé tartozhatott a dohányzószoza és a több mint ezer kötetet magába foglaló könyvtár, ahonnan a toronyba lehetett feljutni. Mindezek jól szemléltetik, hogy a kastélyt és környezetét egy át gondolt, egységes koncepció szellemében alakították ki.

A levéltárban fennmaradt egy német nyelvű értébecslés a Bagolyvárról, amelyet a bécsi akadémiát végzett Hötzl József (1819–1875) építész szignált (16. kép).³³ Ebben leírja a kastély megjelenését, tételrendezését, szobáit. Ez alapján bátran állíthatjuk, hogy 1851-re az épület elnyerte a fentiekben bemutatott impozáns – kétszintes, kilátótoronnyal ellátott, terrakottákkal díszített – formáját.

³³ MNL VaML Szvt. Közgyűlési és tanácsíratok (továbbiakban: Ktir.) 99. doboz, fasc. 179. nr. 103.; MNL VaML Szvkt. Iratok. 3. doboz, fasc. 182. nr. 702.; MNL VaML SzMt. Pp. 86. csomó, V.5/1855. Czvitkovics-csőd; Szilágyi István: Szombathely városépítés- és építészettörténete a dualizmus korában. Szombathely, 2005. 150. p.

Hötzl József értébecslése a Bagolyvárról, 1851. (MNL VaML SzMt. Pp. 86. cs.) 16. kép

STÍLUSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A romantikus építészet gyökerei a 18. századi Angliában keresendők, amikor is felbukkantak az első olyan tendenciák, amelyek már eszmeiségükben rokoníthatóak ezzel a stílussal. Ennek az új látásmódnak az egyik elméleti megfogalmazója Edmund Burke (1729–1797) volt, aki a Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően című írásában azt fejtegette, hogy a fennköltség elengedhetetlen velejárója a homály, az erő és az erőszak,³⁴ aminek pedig stílár szempontból leginkább a középkor formavilága, azon belül is a gótika – a szakirodalom ezt csúcsíves romantikának nevezi – tudott eleget tenni.³⁵ Ám a romantikus építészet elemei csupán egy hangulatot kívántak közvetíteni, nem törekedtek a gótika régészeti hű visszaadására. Ennek a felfogásnak a legkorábbi példái az angol tájkerti építészetben jelentek meg – stowe-i kert Temple of Modern Virtue vagy a Temple of Liberty építménye –, de hamar utat tört magának a kastélyok világában is.³⁶ Az aszimmetria, illetve a különféle csúcsívek a középkort, pontosabban a gótika stílusát idézték, ám mindezt történetileg hiteltelen formában jelenítették meg. A Strawberry Hill épülete a pártázott, erődített jellegével a castellated műfaj 18. századi képviselője, ami később igen

kedvelt lett a kastélyépítészetben. A romantika – korai megjelenése ellenére – igazán csak a 19. századra erősödött meg és indult hódításnak Angliából. A hazai építészetben az 1830-as és 1840-es években a klasszicizmus még javában virágzott, ám ezzel párhuzamosan felbukkant már a csúcsíves romantika is, amelynek egyik első példája gróf Zichy-Ferraris Emmánuel (1808–1877) oroszvári kastélya (17. kép), Franz Beer (1804–1861) tervei alapján vagy Alois Pichl (1782–1856) nagyugróci Keglevich-kastélya.³⁷ Ezen épületekre az angol castellated modor, illetve a csúcsíves formavilág a jellemző, ami egy sajátos közép-európai változatban nyilvánul meg. Az új stílus terjedésében nagy szerepet játszott az osztrák tervezők jelenléte és befolyása a hazai építkezéseknél. Elsősorban a nemesek megbízásából a kastélyuk átépítésére fogadták fel a bécsi tanultságú építészeket – az előbbieken említettekén kívül ide sorolható a Johann Romano (1818–1882) tervei nyomán átalakított vépi Erdődy-kastély (18. kép) –, ezért a romantika stílusjegyei főleg a részletformák képzésében nyilvánultak meg, hiszen az alaprajz és a tömeg már adott volt. Az 1850-es években megjelent Magyarországon a romantikus építészet másik tendenciája, ami a félköríves formákat kedvelte.³⁸ Ezen áramlat jegyei már Karl Friedrich Schinkelnél (1781–1841) is megfigyelhetők, ám kialakulása igazából a dél-német vidékhez köthető, ahonnan később egész Közép-Európában, így a magyar területeken is elterjedt.³⁹ Ez a stílus a romanikát helyezi előtérbe és nem ritkán quattrocento, illetve kele-

³⁴ Komáromy Zsolt: Társas lét és rettenet. = Buksz, 2008. 3. sz. 227–228. p.

³⁵ Komárik Dénes: Egy sajátos tendencia a romantika korának építészetében. Az ún. kubusos stílus kérdése. (továbbiakban: Komárik, 1981.) In: Művészet Magyarországon, 1830–1870. Katalógus. 1. Szerk. Szabó Júlia, Széphelyi F. György. Bp., 1981. (továbbiakban: Szabó – Széphelyi, 1981.) 24. p.

³⁶ Michael J. Lewis: The Gothic Revival. London, 2002. 23. p. (World of art)

³⁷ Bibó István: Építészet és építészeti tervek. In: Szabó – Széphelyi, 1981. (továbbiakban: Bibó, 1981.) 20. p.

³⁸ Bibó, 1981. 21. p.

³⁹ Komárik, 1981. 25. p.

Franz Beer: Az oroszvári Zichy-Ferraris-kastély romantikus homlokzata. Átépités: 1841–1844. 17. kép
(A szerző felvétele)

Johann Romano: A vépi Erdődy-kastély a romantikus átalakítás után. Átépités: 1846–1847. 18. kép
(Gróf Erdődy László gyűjteményéből)

ties megoldásokat alkalmaz. A boltívet, illetve a félköríves elemeket felhasználó irányzatnak a szakirodalom a Rundbogenstil gyűjtőelnevezést adta, amely alkalmas volt a klasszicizmustól eltérő, de a csúcsívet mellőző épületek meghatározására.⁴⁰ Ezt a stílust jól példázza Ludwig Förster pesti zsinagógája (1854–1859), Feszl Frigyes (1821–1884) Vigadója (1859–1866), Ybl Miklós főtí plébániatemploma (1845–1855) vagy Weber Antal (1823–1886) vörösvári Erdődy-kastélya, amelyek mind lekerékített formákat viselnek magukon. A Rundbogenstil épületeket szokták kubusos jelzővel illetni, amely inkább a speciális, zárt formákat, a geometriai testeket – hasáb, kocka, henger – felhasználó tömegalakításra utal.

Véleményem szerint e két stílus kategória, a csúcsíves és a félköríves romantika, igazán csak a részletformák – nyílások, ívsorok, ornamentika – meghatározására alkalmazhatóak, ugyanakkor a tömegalakítás, illetve térszervezés alapján – habár vannak összefüggések – nem lehet egyértelműen ezen két csoportba sorolni az épületeket. Egy castellated típusú romantikus épület függetlenül attól, hogy félköríves vagy csúcsíves ablakai vannak, magán hordozhatja a kubusos jellemzőket. Ugyanúgy lehet donjonszerű tornya egy gótizáló kastélynak, mint egy Rundbogenstilűnek. A részletformák alkalmazása alapján azonban területi jellemzőket fel lehet ismerni és kétségtelenül meg lehet figyelni egy folyamatot, miszerint a csúcsíves formákat kedvelő kastélyok és az angolos ízű, magas tetőzetű, háromszög oromzatú cottage típusú nemesi házak jelentek meg először hazánkban, amiket aztán kezdtek felváltani a félkörívet használó épületek.

⁴⁰ Uo.

A fentebb említett példák alapján látható, hogy a Bagolyvár a térség első, csúcsíves formákat használó romantikus kastélyaival párhuzamosan született meg, de amíg azok egy korábbi épület átalakításával jöttek létre, addig a szombathelyi kastély teljesen újonnan épült fel. Ebből kifolyólag nem csupán részleteiben, hanem tömegalakításában is magán hordozza a romantikus építészet jellemzőit. A korszak irányzatainak és tendenciáinak ismeretében megállapíthatjuk, a Bagolyvár erődített jellegével és tudor motívumaival a castellated típushoz áll közel, kubusos világa pedig egy jól átgondolt építészeti koncepció része. Az ilyen magas attika és mellvéd használata meglehetősen ritka, az építész célja ezzel a tetőszerkezet takarása volt. Ezáltal egy kulisszahomlokzatot alkotott meg, amely teljesen elfedte az épület szerkezeti megoldásait. Másrészt viszont, ha megvizsgáljuk a szombathelyi kastély részletképzését, a félköríves formák hangsúlyos jelenlétére lehetünk figyelmesek, amik a Rundbogenstil felfogásával rokoníthatóak. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a Bagolyvár a félköríves romantikus kastélyépítészetnek egy rendkívül korai, ugyanakkor meglehetősen kvalitásos példája.

AZ ÉPÍTÉSZKÉRDÉS

Ki lehetett a Bagolyvár építész, aki tisztában volt korának legfrissebb áramlataival, aki Magyarországon az elsők között tervezett félköríves modorban romantikus kastélyt, illetve aki még az építészeti kerámiák széles körű elterjedése, valamint virágzása előtt alkalmazott wagrami terrakottadíszeket a homlokzaton?

Egy elmélet az amerikai stíluskapcsolatról

Valószínűleg a Bagolyvár felépülése után hatvan évvel – amikor az épület már háromszor cserélt gazdát és az újabb tulajdonosok nem álltak rokoni kapcsolatban az építetővel – született meg az a dokumentumokkal alá nem támasztott elképzelés, miszerint a szombathelyi építkezéshez Czvitkovics Károly nagybátyja, a Baltimoreban élő jezsuita szerzetes, Alexander küldte Amerikából a pénzt és a tervrajzokat. E romantikus történet alapján az 1910-es években született egy színdarab is az épületről, illetve – ahogy már korábban említettem – a város főmérnöke, Bodányi Ödön közölte könyvében ezt az információt a Bagolyváról.⁴¹ Sisa József kinyomozta, hogy Baltimoreban tényleg tevékenykedett ez időben egy Czvitkovics Alexander nevezetű redemptorista szerzetes, aki az ifj. Robert Cary Longgal (1810–1849) épp egy templomot építtetett.⁴² E kapcsolatra hivatkozva, igaz csak kérdőjelesen, de az előbbi szakembert nevezte meg a Bagolyvár építészenek. Ha stílusban megvizsgáljuk Long munkásságát, láthatjuk, hogy építésze más forrásból ered, mint a Bagolyvár alkotójáé. Robert Cary Long elsősorban klasszicista beállítottságú tervező volt, akinek az építészetében az 1840-es években, pont a Szent Alfonz templomnál jelent meg először a gótizáló romantika, azonban ez a csúcsíves stílus angol irányzatához kapcsolódik szorosán. Előszeretettel alkalmazott számárhátívet, csúcsívet, magas, háromszög oromzatú mellvédet. A félköríves záródást és a Bagolyvárra jellemző ornamenseket teljes mértékben mellőzte épületein.

⁴¹ Bodányi, 1910. 176. p.⁴² Sisa, 1996. 130. p.

Czvitkovics Sándor 1844-ben egy levelet írt az épülő Szent Alfonzról a bécsi püspöknek, amelyből fény derül az építető stílus szándékára: „A Szent Alfonz igazi gyöngyszeme lesz a német művészetnek.”⁴³ Ugyanakkor Robert Cary Long a saját templomát az angol perpendicular (függélyes) stílushoz hasonlította,⁴⁴ ami közelebb áll a valósághoz. Ez az ellentmondás is jól mutatja, hogy – habár a megrendelő a dél-német vidékre jellemző gótika szellemében képzelte el a szakrális épületet –, az építész, iskolázottságából adódóan, nem tudta maradéktalanul teljesíteni a feladatot. Long romantikus művészete az angol áramlatokkal rokon, nem pedig annak közép-európai, németes stílusváltozattal. Ezt a tényt jól példázza a megépült templom is. Másik érdekesség, hogy az amerikai építész nem tervezett kastélyokat és nem is maradt fenn tőle ilyen rajz. Kizárólag templomok és kisebb magánházak köthetők hozzá. Sisa József ezt az ellentmondást azzal próbálta magyarázni, hogy Long ezt az egyetlen kastélyát egy amerikai kastélyépítész, Alexander Jackson Davis (1803–1892) hatására tervezhette meg Szombathelyre.⁴⁵ Alexander Jackson Davis építészeti mintakönyve – castellated stílusával – már közelebb áll a Bagolyvárhoz, de alaposabban megvizsgálva az épületeit, láthatóak a felfogásbeli különbségek. A Bagolyvár lépcsőzetes megoldása, a terepviszonyok figyelembevétele, valamint a környezetének, kertjének a kialakítása helyismeret nélkül nem elképzelhető. Ez a feladat Amerikából nem lett volna megvalósítha-

⁴³ Stanton, Phoebe B.: The Gothic revival and American church architecture. An episode in taste, 1840–1856. Baltimore, 1968. 227. p.⁴⁴ Uo.⁴⁵ Sisa, 1996. 132. p.

tó. Czvitkovics Alexandernek fennmaradt továbbá a naplója, amelyben nem írta, hogy találkozott volna az 1840-es években a testvérel, vagy terveket, valamint pénzt küldött volna neki. A korábban már említett levéltári források is rávilágítottak arra, miszerint Czvitkovics Károly nagy valószínűséggel a söppei birtokainak eladásából finanszírozhatta az építkezést. Az amerikai tervezőről szóló elmélet tehát sem építészeti, sem írott forrásokkal nem támasztható alá.

Az építető szerepe

1877-ben, a Vas megyei Közlöny májusi számában megjelent egy nekrológ az akkoriban elhunyt Czvitkovics Károlyról, amelyben megemlékeztek a Bagolyvárról is.⁴⁶ Az újság szerint a Károlyvárat – amelyet a lakosok Bagolyvárként ismertek – maga az építető, Czvitkovics Károly tervezte. Ez rendkívül érdekes információ.

Az építészet egy meglehetősen komplex műfaj, mivel több különböző mesterral, illetve nagyobb épületek esetében műhelycsoportokkal – épületszobrászok, kerámiaműhelyek, dekorátorok, festők, stukkátorok – kell számolnunk, akiket az építész személye fog össze. Meg kell különböztetnünk azonban a tervezési, illetve a kivitelezési fázist, amelyek irányításával ebben az időben már egyre gyakrabban külön személyeket bíztak meg. A 19. században elindult a tervező építészek és a kivitelező mesternek a különválása, azonban továbbra is maradtak – elsősorban céhes környezetben – olyan Baumeisterek, akik egyaránt végeztek tervezési és kivitelezési feladatokat. A barokk kastélyépí-

tészetben elkezdődött azonban egy folyamat, miszerint a megrendelők egyre inkább bele kívántak folyni rezidenciájuk, nyári lakjuk vagy éppen a városi palotájuk tervezési fázisába. A művészetkedvelő nemesek tanulmányaik során nem ritkán építészeti stúdiókban is részesültek, aminek következményeként nem csupán igényeiket szerették volna érvényre juttatni, hanem amatőr műértőként részt kívántak venni az építkezés folyamatában. A fertődi Esterházy-kastély tervezőjének meghatározása során felmerült magának a megbízónak, Esterházy Miklósnak (1714–1790) a neve, aki komoly építészeti ismeretekkel rendelkezett. A megrendelők kétségkívül a legapróbb részleteket is szerették volna meghatározni, azonban a 18. században ez inkább megmaradt az ötletek szintjén, amelyeket aztán képzett szakember formált át tervrajzokká. A Strawberry Hill kastély az író Horace Walpole (1717–1797) elképzelései szerint alakult át gótizáló formában. A várszerű Fonthill Abbey (1796–1807) terveit a megbízó ötletei alapján James Wyatt (1746–1813) építész készítette el. Wyatt távollétei miatt a munkálatok irányítását azonban nem egyszer maga a megrendelő, William Thomas Beckford (1760–1844) vette át, ami tükröződik az épület egyes megoldásain is. A kastély felépítésének siettetése, valamint a kivitelezés irányítója, Beckford építészeti ismereteinek hiányosságai miatt a központi, grandiózus torony összeomlott.

Az előbbi példák alapján is jól látszik, hogy az általunk tárgyalt korszakban egyre inkább lehet számolni a megrendelők határozott igényével, sőt némely esetben tervezői tevékenységével. Ebből kifolyólag az érintett

nemes emberek szerettek hangot adni építészeti műveltségüknek és igyekezhetek saját szerepüket felnagyítani kastélyuk megépítésében. A minőségi épületeknél azonban – még, ha a megrendelő bele is folyt a munkálatokba és megszabta a kastély koncepcióját, stílusát – képzett építész jelenlétével mindenképp számolnunk kell.

A nemesi családból származó Czvitkovics Károly 1810. augusztus 17-én született Kőszegen. A nemesi rangot még I. Lipót (1640–1705) királytól, 1664-ben kapta egyik felmenője, Czvitkovics Miklós.⁴⁷ Czvitkovics Károly a kőszegi Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium elvégzése után a szombathelyi líceumban 1826 és 1828 között filozófiát hallgatott. Gond nélkül vette az akadályokat, ami már nem mondható el testvéreiről, ugyanis a legidősebb fiúnak, Miklósnak nem sikerült elvégezni a líceumot, sőt Sándornak – a későbbi redemptorista szerzetesnek – is két évet ismételnie kellett. A líceumi képzés része volt a filozófia, a logika, a bölcsészet-történet, a metafizika és mennyiségtan, azaz matézis. Az utóbbi tárgy oktatásába tartozott bele a mezői gazdálkodás, földmérés, vízműtan, valamint a polgári építészet. Czvitkovics Károlytól nem állhatott távol az építészet, mivel apja, id. Czvitkovics Sándor, térképrajzolóként és mérnökként tevékenykedett, így többek között részt vett a római kori mozaikok felmérésében és rajzos dokumentálásában, illetve Körmentre egy tíznyílású Rába-hidat tervezett. 1835. évi források szerint Károly esküdt volt, majd pedig különböző biztos feladatokat – hadbiztos, megyei biztos, kerületi biztos – látott el. 1844.

február 1-jén – aznap, amikor a szőlőbirtokot vásárolta – polgári esküt tett Szombathelyen.⁴⁸

A Bagolyvár könyvtáráról készített leltár alapján képet kaphatunk Czvitkovics Károly rendkívüli tanultságáról.⁴⁹ Mivel a könyvtárak reprezentációs funkcióval is rendelkeztek, összetételük alapján csak óvatosan szabad következtetéseket levonni. Czvitkovics tanulmányait, illetve könyveit ismerve azonban informálódhatunk műveltségének rétegeiről, valamint érdeklődési köreiből. A több mint ezer latin, német, olasz és magyar nyelvű kötetet számláló gyűjtemény – habár tartalmazott kézzel írt könyveket is – nagy része nyomtatott művekből állt, amelyek a filozófia, a logika, a fizika, az asztrológia, a természet, valamint a metafizika kérdéseit tárgyalták. Nagy számban fordultak elő antik gondolkodóktól és íróktól – Arisztotelész, Cicero, Horatius – származó művek, valamint egyháztörténeti és egyetemes történelmi témájú könyvek. Találkozhatunk a növénytermesztést tárgyaló kézikönyvekkel és útmutatókkal is, nem véletlenül, hiszen faiskolát és pálmaházat üzemeltetett. Emellett érdekelte a magyar történelem és nyelv. Ami számunkra fontosabb: esztétikával, operával és építészettel foglalkozó kötetek is előfordultak könyvtárban, mint Molnár János (1728–1804) Régi jeles épület című írása, vagy az Utak és utcák építésének módja. A leltár nem jegyzett föl nagy építészeti traktátusokat vagy mintakönyveket, amelyek egy építész gyűjteményében megtalálhatóak, igaz a lista a cím nélküli, illetve a rosszabb állapotú könyveket nem

⁴⁶ Halálózások = Vas megyei Közlöny, 1877. máj. 6. 2. p.

⁴⁷ Balogh Gyula: Vasvármegye nemes családjai. 2. bőv. kiad. Szombathely, 1901. 180. p.

⁴⁸ MNL VaML SzMt. Pp. 86. csomó, V.5/1855.
Czvitkovics-csőd
⁴⁹ Uo.

részletezte, tartalmát nem árulta el. Czvitkovics Károly művelt, több nyelven beszélő nemes ember volt, aki a filozófia mellett a kultúrára, a művészetekre is nagy érdeklődéssel tekintett.

Czvitkovics 1853-tól a városi tanács képviselője lett, ahol feladatai között szerepelt, hogy szakértők segítségével építkezési és tisztasági tervezetet hozzon létre, illetve épületek felméréseit végezze el.⁵⁰ 1854-ben tanácsnokká választották és – egy március 13-i bejegyzés tanúsága szerint – köszönetet mondanak neki, amiért február 15-én a város csinosítására adakozási estet, mulatságot rendezett.⁵¹ A vigadalomra Szombathely vezetőit és jelentős egyházi személyiségeit hívta meg. A leírás többször kiemelte Czvitkovics Károly rendkívüli műveltségét és ízlését, esztétikai érzékét, jó szervezőképességét, illetve az alkalomhoz illő helyszínválasztást. Részletesebben nem szól a bejegyzés a helyszínről, azonban elképzelhető, hogy a Bagolyvárban tartották az estet. Ezt támasztja alá azon 1851. évi jegyzőkönyvi bejegyzés, miszerint a kastély a város kényelmét szolgálta, tehát korábban is tarthattak itt hasonló összejöveteleket. Visszatérve Czvitkovics 1854. évi méltatásához, találkozhatunk egy érdekes információval a szövegben. Ő ekkor már nemcsak tanácsnok volt, hanem a város Szépítő Választmányának az elnöke is. A választmány célja Szombathely arculatának csinosítása, a városkép egységesítése, a lakóházak korszerűsítése, illetve tűzvédelmi feladatok ellátása volt, amelyhez anyagi támogatókat gyűjtött az est során. Az, hogy Czvitkovics Károlyt választották a Szépítő Választmány elnökének, egyértelműen mutatja tájékozott-

ságát az építészet világában, valamint kifinomult ízléséről is tanúskodik.

Mindezek alapján elképzelhetőnek tartom Czvitkovics Károly részvételét a Bagolyvár megtervezésében és felépítésében. Tőle származhatott az az elgondolás, ami ezt a romantikus, castellated stílusú épületet eredményezte. A kert is minden bizonnyal az ő igényeit követte, mivel külön részt alakítottak ki a bevételi forrást biztosító faiskolának, a hozzá tartozó épületekkel és üvegházzal. Pontosán nem lehet még kimutatni, hogyan ismerkedhetett meg a tájképi építészettel, a várkastélyokat idéző, kubusos tagolású romantikus épületekkel, amelyek ihletet szolgáltathattak számára. Habár a kastély tervrajza nem Amerikából érkezhetett, az azonban elképzelhető, hogy a világlátott Czvitkovics Alexanderen keresztül értesült Károly a legfrissebb építészeti áramlatról. Ugyanakkor osztrák kapcsolatai révén is találkozhatott az új stílussal. Erről vallanak emléktárgyai és az írott források, amelyek szerint Grazban és Bécsben is megfordult. Ugyanakkor a Bagolyvár érett kialakítása, kiforrott motívumai – a részletformák, valamint a wagrami kerámiák kifinomult alkalmazása alapján – egy kvalitatív építész jelenlétét is feltételezi, aki segíthette az építető – Magyarországon még újdonságnak számító – elképzelésének gyakorlati megvalósítását.

Hötzl József, az építész

Ha a korábbiakban bemutatott jellegzetességek mellett megfigyeljük a Bagolyvár középső rizalitjának elrendezését – az áttört erkélykorlátot, fölötte a nagyméretű, egyeneszáródású osztott ablakot, valamint a lépcsőzetes, saroktoronyokkal szegélyezett attikát –, illetve a torony kialakítását, láthatjuk, hogy

ezek a Közép-Európában, azon belül is az osztrák, illetve a magyar területeken épült romantikus kastélyok formavilágába tartoznak. Ezekkel a homlokzati elemekkel találkozhatunk – függetlenül attól, hogy csúcsíves vagy félköríves stílusú az épület – a Mikos-kastély rizalitján (19. kép), valamint Trakostyán várának átépített homlokzatán, romantikus tornyán (20. kép). Hasonló formákat vehetünk észre továbbá az 1847 körül – Brein Ferenc (1817–1879) tervei szerint – épült svábhegyi Frivaldszkyvillán, Weber Antal és Ybl Miklós közös munkáján, a nagyhorcsökpusztai Annaváron (21. kép) vagy Carl Junker (1827–1882) Miramare kastélyán. Az előbb említett épületek egyértelműen a romantikus kastélyépítészeti osztrák stílusváltozatának megnyilvánulásai, amelyek jól szemléltetik a területre jellemző típusmegoldásokat. Figyelembe véve a Bagolyvár stíluskapcsolatait, a földrajzi elhelyezkedését, valamint a homlokzatot díszítő wagrami terrakottákat, a kastély tervezője egy – a kor újdonságait jól ismerő – osztrák építészben jártas személy lehetett.

Kutatásaim során többször is feltűnt annak az osztrák tanultságú építésznek a neve, aki 1851-ben elkészítette a Bagolyvár értékbecslését. Hötzl Józseffel először 1847-ben találkozhatunk Szombathelyen, amikor is engedélyt kért, hogy építészeti tevékenységet folytathasson a városban, amely különös egybeesés a Bagolyvár munkálatainak kezdetével.⁵² Ekkor benyújtott egy ajánlólevelet a városi tanácsnak, amiből értesülhetünk tanulmányairól, eddigi munkásságáról.⁵³

⁵² MNL VaML Szvt. Tjvk. 1847–1848. 288. bejegyzés

⁵³ MNL VaML Szvt. Ktir. 99. doboz, fasc. 179. nr. 103.

A mikospusztai Mikos-kastély középső rizalitja. Épült: 1850-es évek vége (Badacsonyi Győző gyűjteményéből)

19. kép

⁵⁰ MNL VaML Szvkt. jkv. 1852–1853. 139. bejegyzés, 1853–1854. 106., 114. bejegyzés

⁵¹ MNL VaML Szvkt. jkv. 1853–1854. 88. bejegyzés

20. kép Trakostyán várkastélyának romantikus kiképzése. Átépítés: 1850-es évek
(A szerző felvétele)

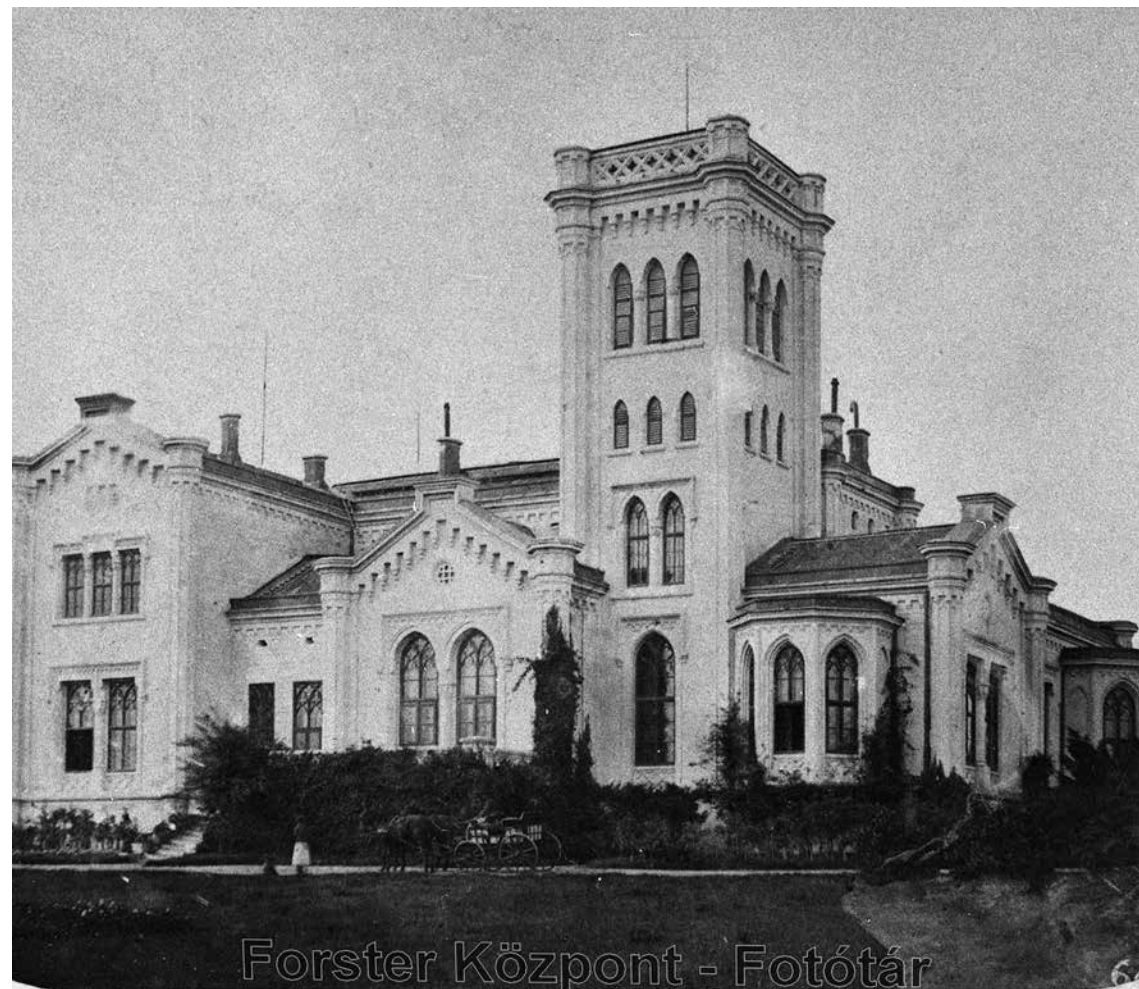
Ez időben Hötzl a – Johann Romano által tervezett – vépi kastély átépítésének az „igazgatója” volt,⁵⁴ így közeli kapcsolatba kerülhetett a romantika formakészletével, az erődszerű motívumok és a tornyocskák világá-

⁵⁴ Uo.

Az eddigi kutatások – amelyek a vépi kastély 1846 és 1847 között zajló átépítésével foglalkoznak – a kivitelezés vezetőjének ifj. Woita Donátot (1817–1875) nevezik meg. Hötzl 1847 júliusában kelt levele azonban újabb adattal szolgál a vépi kastély munkálataival kapcsolatban.

val, illetve a terrakotta elemek felhasználásával, amelyeket Johann Romano már 1843-ban, a Schloss Merkenstein tornyos épületének kialakításánál is alkalmazott. A vépi munkálatok minden bizonnyal hatással lehettek Hötzldre, amit aztán saját alkotásainál kamatoztathatott.

Hötzl Józseftől sajnos viszonylag kevés tervrajzot ismerünk. Ezek közül meg szeretnék említeni egy 1852-ben készült alaprajzot, amin a Bagolyváréhoz hasonlóan összetett, több he-

Forster Központ - Fotótár

Weber Antal és Ybl Miklós: A nagyhorcsokpusztai Zichy-kastély, Annavár homlokzata. Épült: 1853–60
(Forster Központ, Fotótár, 147843ND.)

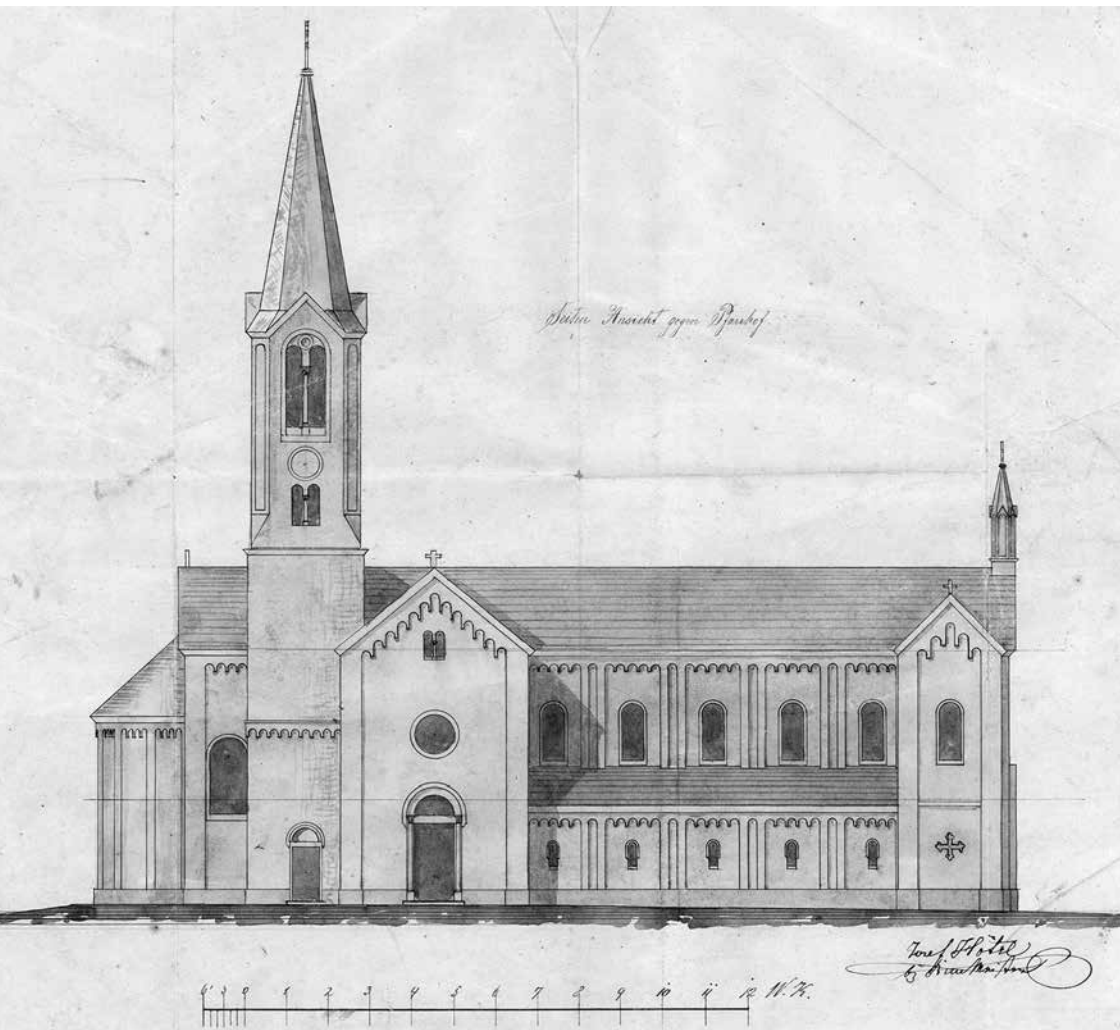
21. kép

lyiségből álló borospince látható, valamint egy 1869. évi homlokzati- és keresztmetszeti rajzot.⁵⁵ Az utóbbiakon már egy későbbi stíluskorszak jegeit magánviselő, domboldalban álló emeletes épület tervei láthatók, ötletes megoldásaiban azonban rokonságot mutat a Bagolyvárral. A terepviszonyokat figyelembe véve Hötzl lépcsőzetes megoldást alkalmazott: a fő-

⁵⁵ MNL Országos Levéltára Tervtár. Festetics család 1743–1941. T3-No. 682/1-2.; MNL Országos Levéltára Tervtár. Batthyány család 1746–1939. T4-No. 250.

bejárat felől emeletes az épület, míg hátulról csupán egy szint látható, ahol svájci stílusú csüngőereszek és famegoldások is feltűnnek.

Mindemellett Hötzl több olyan épületen is dolgozott kivitelezőként, amelyekeken wagrami terrakotta ornamenteket alkalmaztak, illetve az általa tervezett homlokzatokon is találkozhatunk kerámiadíszekkel. Így a szombat-helyi Fötér 41. számú ház tervrajzán az osztópárkány alatt, vízszintesen látható a Bagolyvár egyik terrakot-

22. kép | Hötzl József: A nagycenki plébániatemplom homlokzatának kivitelezési rajza, 1863. december 15. (Soproni Múzeum helytörténeti gyűjteménye, K.80.546.1)

ta motívuma. Érdekes továbbá, hogy Hötzl volt a kivitelező építész a nagycenki plébániatemplomnak (22. kép), amelynek wagrami kerámiadomborműve pontosan megegyezik a Bagolyváréval. Úgy tűnik Hötzl József jól ismerte a terrakotta díszek építészeti alkalmazását, sőt egy 1861. évi bejegyzésből arra következtethetünk, hogy a berekáljai téglagyárban építészeti kerámiák készítését szorgalmazhatta, az

anyag minősége azonban a tervei megvalósításához nem volt megfelelő.⁵⁶

Érdekes ismét visszatérni a Bagolyvárról készült 1851-es értébecslésre, amit Hötzl József szignált, ugyanis hivatalosan csak egy évvel később végezhetett volna épületfelmérést, amikor már megszerezte a becsüsengedélyt.⁵⁷ Külö-

⁵⁶ MNL VaML Szombathely Város Közgyűlésének iratai. jkv. 80/1861.

⁵⁷ MNL VaML SzMt. Pp. 86. csomó, V.5/1855. Czvitkovics-csöd; MNL VaML Szvkt. jkv. 1850–1852. 2140. bejegyzés

nös továbbá, hogy nem részletez semmit a levélben, csupán egy rövid felsorolást ad a helyiségekről, mégis pontosan tisztában volt a kastély értékével.

Fontos adalék még Voyta Adolf (1834–1923) naplóbejegyzése, amit 1849-ben Hötzl tanoncként írt: „Hötzel Józsefnek kiterjedt sok szép építése volt. Templomokat és kastélyokat épített.”⁵⁸ Az 1847-ben kelt ajánlólevél alapján tudjuk, hogy korábban nem tervezett kastélyt, tehát ez az információ csak az 1847 és 1849 közti időszakra értelmezhető. Ebben a periódusban Hötzl Szombathely térségében tevékenykedett, de – mivel a naplóban többszám szerepel – ez a bejegyzés nem vonatkozhat kizárólag a vépi átépítésre, ahol amúgy is kivitelezőként volt jelen. Mindezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy az 1851. évi értébecslést nem más, mint a kastély építészé készíthette. Hötzl a bécsi Császári és Királyi Akadémia építészeti osztályán végzett, tehát tanultságát tekintve képes lehetett a Bagolyvár megtervezésére, továbbá az építészeti kerámiák használata, illetve a romantikus stílus sem volt idegen tőle. A Bagolyvár homlokzatán feltűnnek a vépi kastély sajátos részletmegoldásai, mint a saroktornyocskák alsó részének fogazatos megmunkálásai és a szemöldökpárkány pálcátagos kialakítása. Elképzelhetőnek tartom tehát, hogy Hötzl József a vépi kivitelezési munkálatokból merítve készítette el Czvitkovics Károly részére a terveket, ezzel elsők között sikerült Magyarországon létrehoznia egy – középkori várakat idéző – Rundbogenstil kastélyt, amely átgondolt környezetével, kertjével emblematisztikus épülete lett Szombathelynek.

⁵⁸ Voyta Adolf visszaemlékezései. Szerk. Hudi József, Pápa, 2012. 7. p.

A BAGOLYVÁR TÖRTÉNETÉNEK MÁSODIK PERIÓDUSA

1857-ben Czvitkovics Károly életében és a Bagolyvár történetében egyaránt fordulópont következett be. Czvitkovics még 1844-ben, Söptén vásárolt egy hitellel terhelt birtokot,⁵⁹ azonban a kölcsön visszafizetése, valamint a szőlőhegy nagyszabású tereprendezési és építkezési munkálatai túlzottan nagy anyagi terhet jelentek számára. 1852-ben kénytelen volt hitelt felvenni a kőszegi Sparkasse-tól, aminek a fedezetét a Bagolyvár biztosította,⁶⁰ de nem számolt a kamattal, ezért újabb kölcsönöket vett igénybe Kőszegen, majd a szombathelyi püspöktől és egyéb magánszemélyektől. 1857-re fizetéseképtelenné vált, így elindult a csődeljárás és az értékfelosztás, amelynek központi részét a Bagolyvár képezte.⁶¹ A kastély karbantartásának a fedezése céljából Czvitkovics Károly lekerítette és bérbe adta a telek alján álló házat. 1857-től kezdve minden évben árverésre került a Bagolyvár, sikertelenül.⁶² 1860-ban – amikor már nem lehetett tovább halasztani az eladást – jóval a becsült érték alatt kelt el a kastély. Különös módon az a Dax János vette meg potom pénzért, akinek Czvitkovics Károly nagy összeggel tartozott. További érdekessége a történetnek, hogy rögtön a vásárlás után Ambrózy György (1807–1867) báróra ruházta át az épületet.⁶³ Ambrózy György 1867-ben elhunyt a Bagolyvárban, így fia, Ambrózy Béla birtokába került a kas-

⁵⁹ MNL VaML VSZHL jkv. 1844. 518. sz. bejegyzés

⁶⁰ MNL VaML SzMt. Pp. 86. csomó, V.5/1855. Czvitkovics-csöd

⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

23. kép **A bagoly töredékes szobra**
(A szerző felvétele)

tély.⁶⁴ 1871-ben Sövegjártó János körmeneti ügyvéd vásárolta meg az épületet, majd 1882-re a környező telkeket is, amelyek egykor szintén Czvitkovics Károly birtokában voltak.⁶⁵

A Vasvármegye című kötetben azt olvashatjuk, hogy Sövegjártó János helyezett fel a baglyot az épületre, amiről a kastély az elnevezését is kapta. Ezzel szemben Bodányi Ödön szerint már Czvitkovics Károly idejében a tornyon állt a bagoly. Mivel a legkorábbi fénykép az épületről 1880-ból származik, ezzel kapcsolatban nem állíthatunk biztosat. A későbbi képeslapokon jól látszik a bagoly, de nem a tornyon – ahogyan

⁶⁴ MNL VaML A Szombathelyi Járásbíróság iratai. Telekkönyvi iratok. Telekkönyvi betétek. Iratok. 191. doboz, 469.

⁶⁵ Uo.

azt Bodányi írta –, hanem a főhomlokzat északi oldalának tetején. A bagoly töredékes állapotban ma is megtalálható az épület tetőteraszán (23. kép). Nagy valószínűséggel eredetileg nem volt bagoly a kastélyon, mivel az 1877. évi újság Károlyvárként említette az épületet, bár hozzátette, hogy a lakosok Bagolyvárként ismerték. Ez egybevág az előbb említett kötetben közölt információval, miszerint az eredetileg Károlyvárnak keresztelt kastély csupán a bagoly felhelyezése után kapott új elnevezést.

Sövegjártó János birtoklásának idején apróbb változtatásokat hajtottak végre az épületen, ezek közé tartozott a főhomlokzat nyílásainak dekoratív, geometrikus mintákkal történt díszítése, illetve festése. A bejárati ajtó fölött

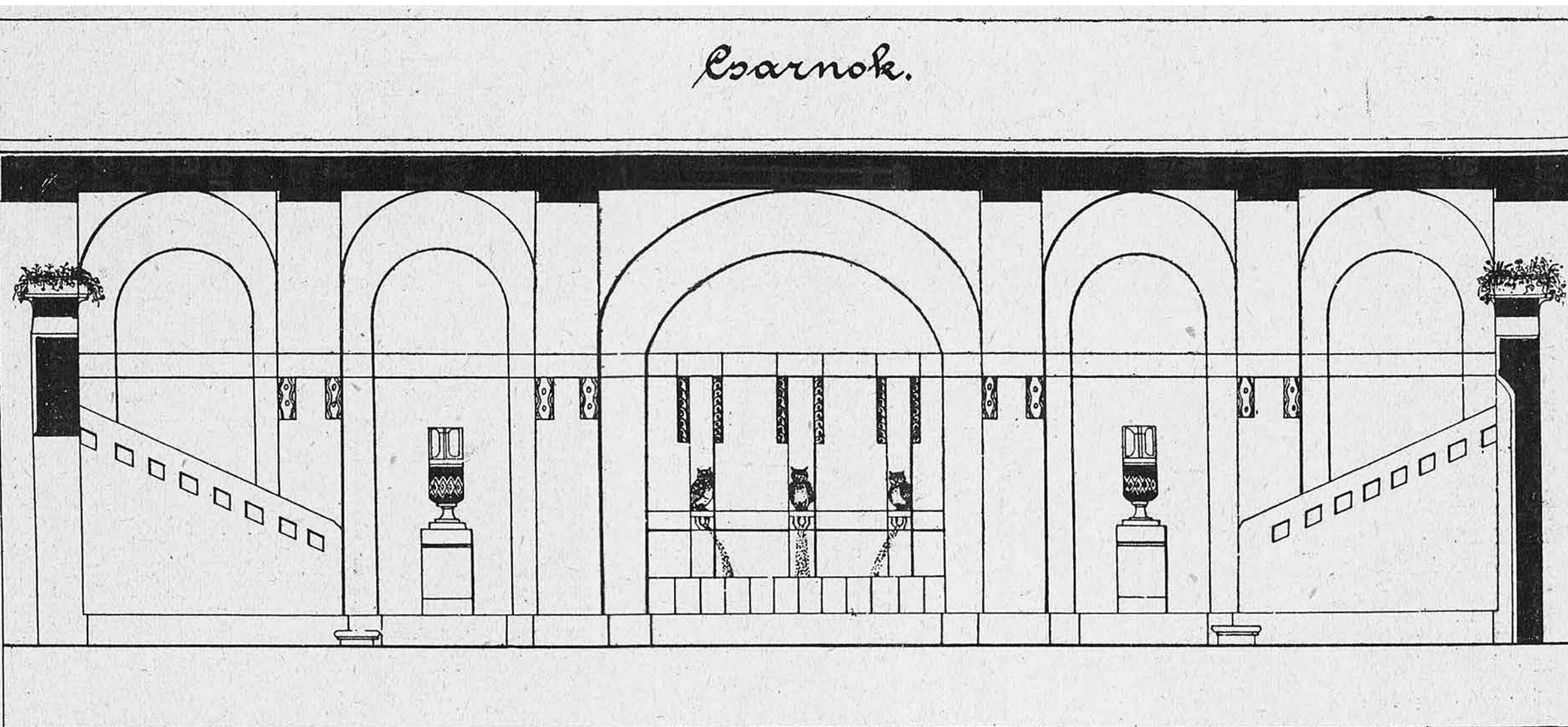

A Bagolyvár kerámia címere
(A szerző felvétele) 24. kép

egy terrakotta címert látható, amely stílusosan eltér az épület eredeti díszítményeitől (24. kép). Provinciálisabb megformálása azt a benyomást kelti, mintha egy helyi fazekas készítette volna. Az eddigi kutatások ezt a címet vagy egyszerű díszítőelemnek tartották csupán, vagy felhelyezését Ambrózy Györgynek tulajdonították. Ezek a feltételezések azonban nem helytállóak, mivel a terrakotta „dísz” a Sövegjártó család címere (25. kép). Azon tény, miszerint nem az építetőnek, hanem egy későbbi tulajdonosnak a címere látható a főhomlokzaton jól mutatja, hogy a Bagolyvár Sövegjártó szívéhez is közel állt. Fontosnak tartom megjegyezni ugyanakkor, hogy a Sövegjártó család címere kisebb, mint az épületfalba bemélyesz-

A Sövegjártó család címere
(Kultsár László gyűjteményéből) 25. kép

26. kép | Wälder Gyula: A Bagolyvár fogadócsarnokának terve
(Bodányi, 1910. 182. p.)

tett pajzs formájú nyílás, ami minden bizonnyal eredetileg is címertartó funkciót látott el. Nagy valószínűséggel korábban az építtető, Czvitkovics Károly nagyobb méretű családi címere kapott helyet benne, amelyet a tulajdonváltás következtében lecseréltek.

WÄLDER-FÉLE ÁTÉPÍTÉS

Az épületet és a birtokot 1898 áprilisában Sövegjártó János lánya, Ilma, férjhezett nevén Sarlay Ferencné örökölte meg, akihez jelentős átalakítások köthetők.⁶⁶

⁶⁶ Uo.

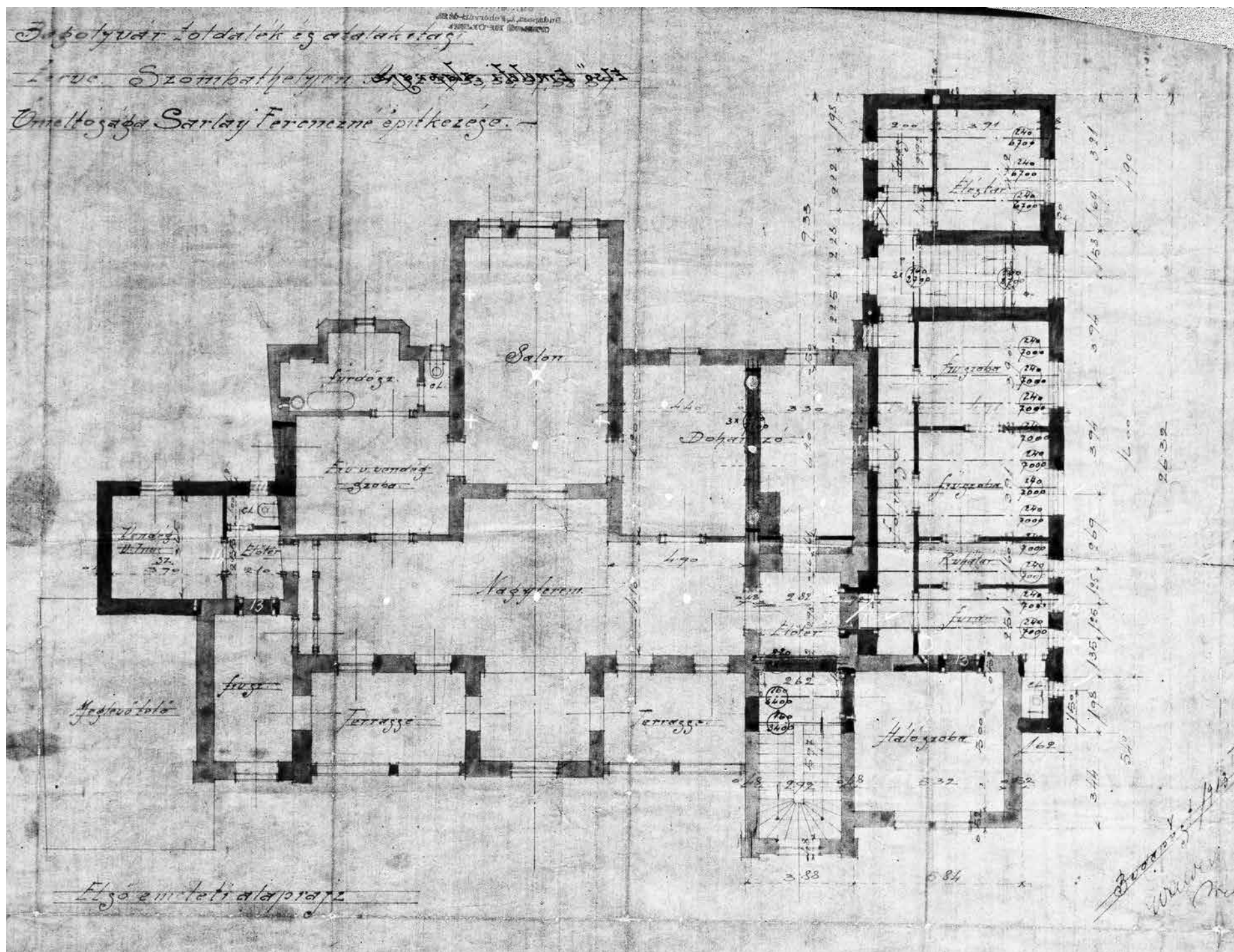
Elsőként 1910-ben vetődött fel a renoválás gondolata, amely feladattal a szombathelyi születésű építész, Wälder Gyulát bízta meg. Sisa József tanulmányában közölt egy 1910-ben Wälder által készített alaprajzot, ami már Bodányi Ödön írásában is feltűnt. Wälder korának elismert építésze volt, tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. A neobarokk stílus egyik késői kép-

viselője, akinek építészetén nyomot hagytak a 20. század eleji stílusáramlatok is, mint az art deco. Az építész egyik rajza az alsó szint boltozott és fülkés csarnokának dekorációs elképzeléseit ábrázolja (26. kép). A földszinti fogadórészen bagoly szobrokat tervezett a félköríves formájú fülkébe, és ez a motívum többször visszatért az épület belső díszítésében, ezáltal egy-

fajta bagoly ikonográfiát létrehozva. 1913-ban Wälder Gyula a korábbi elgondolásainak apróbb változtatásával újabb tervrajzokat készített (27. kép), amiket aztán a gyakorlatban Weiss Oszkár (1873–1936) okleveles mérnök és építőmester felügyelete alatt kiviteleztek.⁶⁷ Wälder Gyula az 1910. évi alaprajzához hasonlóan főként az északi szárny fejlesztésével foglalkozott. A főhomlokzathoz igazodva tagolta az északi szárnyat – láthatóan elkülönítve az alsó szintet, az emeletet és az attikát –, ugyanakkor túllépett azok méretein. Az északi toldás tehát kissé magasabb, mint az eredeti épületrész. Ennek ellenére a kastély főhomlokzatának összképén semmit sem változtatott az új szárny. A tervrajzon az északi bővítmény enyhén előreugratott részét két oldalon az attika magasságában egy-egy széles, erősített, bástyaszerű elemmel határolta, ezáltal harmóniát teremtve a romantikus, castellated stílusú épületmaggal. Habár Wälder Gyula törekedett arra, hogy az új szárny szerkesztésében a kastélynak, mégis szerette volna az akkori kortárs irányzatok stílusjegyeit is megjeleníteni rajta. Ez többek között a nagy egyenes záródású nyílások geometrikus formáiban mutatkozott meg.

Az északi oldalon látható egy polikróm kerámia tondó (28. kép). Ez a Wälder-féle tervrajzon is szereplő kör alakú kép egy tudor stílushoz hasonló, formakövető szemöldökpárkányt kapott. Az ábrázoláson Szűz Mária látható – tenyerét imára összetéve –, amint letekint a gyermek Megváltóra. A kis Jézus a hátán fekszik, jobb kezével saját magára mutatva. A központi ala-

⁶⁷ MNL VaML Szombathelyi építési vállalkozók műszaki iratai. 138. doboz, Bagolyvár 1913–1943. Az egyik kivitelezési rajzon Müller Ede építési vállalkozó neve szerepel.

Wälder Gyula: A Bagolyvár emeleti alaprajza az északi szárny bővítményével, 1913. (MNL VaML XI.22.a/138. doboz) 27. kép

28. kép A Bagolyvár északi homlokzatának Zsolnay tondója
(A szerző felvétele)

kóttól jobbra három angyal található, akik egy mondatszalogot fognak. Mária mögött liliumok helyezkednek el, amelyek az Istenanya tisztaságát szimbolizálják. Ezen kívül a tondó bal szélén szintén egy angyal figyelhető meg, aki az Arma Christit tarja kezei között, ezzel is utalva Krisztus megváltó mivoltára. Az ábrázolás az itáliai reneszánsz művészet vonásait, azon belül is a della Robbia műhely alkotásait követi. Ha megvizsgáljuk a közép-európai, főként a 20. század eleji magyar épületkerámiát gyártó manufaktúrákat, láthatjuk, hogy a Zsolnay-gyár építészeti díszítő-elemeinek egyik fő ihletői pont az itáliai della Robbia család munkái voltak.

Ezt a feltevést igazolják a Bagolyvár tondójának a párhuzamai, amelyek megtalálhatóak Budapesten – az I. kerületi Kuny Domokos utca 11. szám alatt lévő magántulajdonú épület falán, illet-

ve a II. kerületi Volkmann utca 16. számú családi házon –, és Biatorbágyon, a Szentháromság tér plébániájának oldalán. Míg Budapesten, a Volkmann utcában látható terrakotta dísz Mattyasovszky Zsolnay Tamás közölte a Zsolnay épületkerámiák Budapesten című könyvében,⁶⁸ addig a Kuny Domokos utcában lévő Csáki Klára restaurátor attribuíta a Zsolnay-gyárnak. A Zsolnay épületkerámiák viszonylag könnyen lekövethetőek az úgynevezett Terracotta könyvek – ez az elnevezés tizenkilenc darab mintafüzetet takar – és a bennük lévő fazonszámok segítségével. Szerencsésen fennmaradt a gyárban a 4127. szám alatt – Sarlay Ferencné néven – a Bagolyvár átalakításához megrendelt tondó tervrajza (29. kép),

⁶⁸ Mattyasovszky Zsolnay Tamás – Vécsey Esther – Vízy László: Zsolnay épületkerámiák Budapesten. [Bp.], 2005. 201. p.

Zsolnay gyár ún. Terracotta könyvének 4127. fazonszámú tondója
(Fotó: Csáki Klára)

30. kép A Bagolyvár tornyába vezető csigalépcső
(A szerző felvétele)

valamint ez a kerámiaelem szerepel Wälder Gyula 1913. évi, a Bagolyvár bővítéséhez készített homlokzattervén is.

Wälder a belső térben is eszközölt változtatásokat. A fogadócsarnokot keramit lappal burkolta és az emeleti feljárót geometrikus növénymintákkal díszített tölgyfalépcsőre cserélte. A földszinten baglyokra emlékeztető stukkódíszítést alakított ki. Az északi szárny lépcsőházába kovácsoltvas korlátot helyezett, padlóját növénymintás csempével fedte.

A SZOMBATHELYI ÉPÍTŐ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG ÉS HOCHHOLTZER ÖDÖN

A Bagolyvár következő átalakítására az 1920-as években került sor, szintén

özv. Sarlay Ferencné kérésére. Erről pontos információ áll rendelkezésünkre, ugyanis a levéltár őriz egy dokumentumot, amelyben a tulajdonos engedélyt kért 1923-ban a kastély ebédlőjének és toronyhelyiségeinek a kiépítésére (30. kép).⁶⁹ Az első tervek már ebben az évben elkészültek a Szombathelyi Építő Részvénytársaság jóvoltából. Hochholtzer Ödön (1884–1955) építész és Kovács János (1892–1945) kivitelező aláírásával azonban 1924 januárjából is maradtak fenn tervrajzok, amelyek már a déli szárny kiépítésére vonatkoznak.⁷⁰ Érdekes, hogy özv. Sarlay Ferencné csupán 1924 márciusában adta

⁶⁹ MNL VaML Szombathely Város Polgármestere iratai (továbbiakban: Szv. pg.) Közigazgatási iratok (továbbiakban: Közig. ir.) III. 586/1924.

⁷⁰ Pékné Turkovics, 1992. 6-10. tervrajz

A Bagolyvár tornya a kis laternával
(A szerző felvétele)

be az építési kérelmet a Polgármestéri Hivatalba, amelyben a déli oldal bővítése mellett annak modernizálásáról is szót ejtenek. Egész pontosan a mennyezet elkorhadt csaposgerendáit szeretne volna vasbetonra kicserélni.⁷¹

Ebben az időszakban az emeleti dohányszót és a könyvtárat – a Wälder használta motívumokkal összhangban – ebédlővé alakították át. A mennyezet szerencsére ma is látható még a helyiségben, amely jelenleg hálószo-baként funkcionál. Igen szembeűnő változtatás figyelhető meg a torony-nál is, ugyanis egy kisebb, centrális építménnyel bővítették (31., 33. kép). A vázlatok, amelyekben már jelen van a kis építmény a tornyon, 1923-ban készültek, de a tulajdonos csak 1924 á-

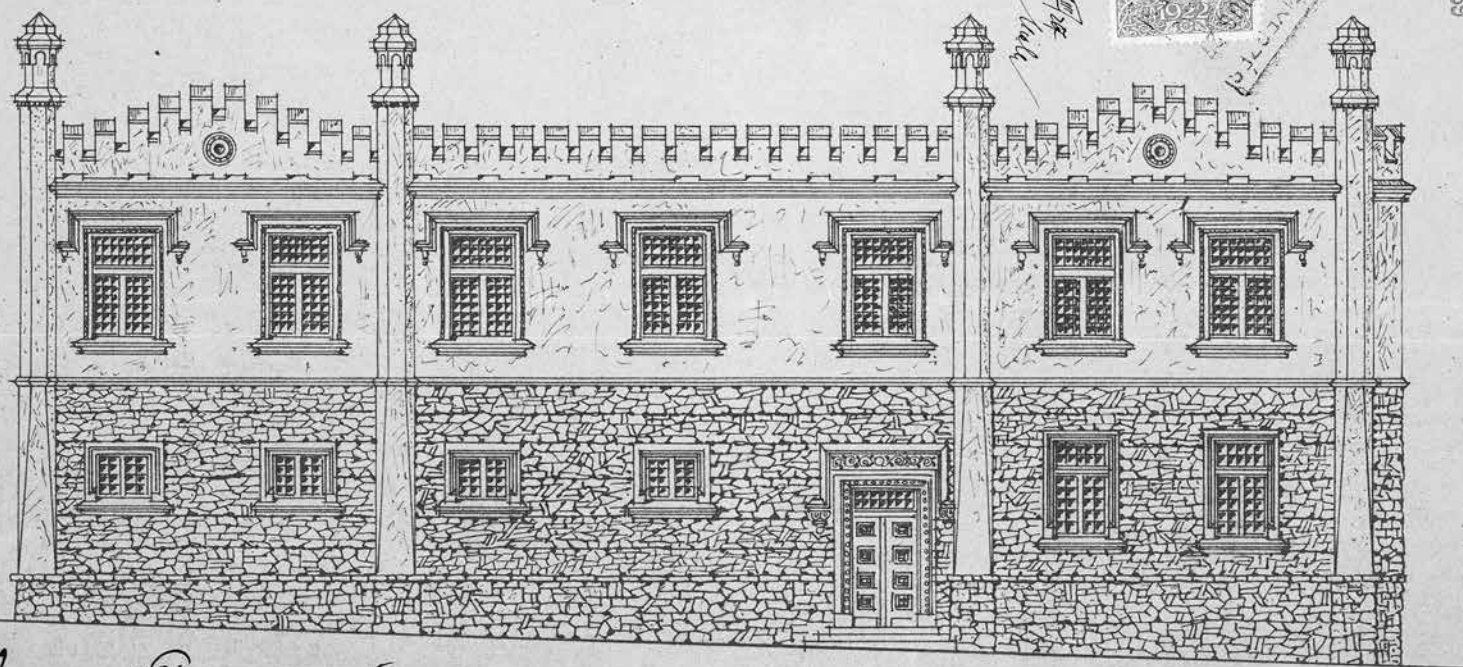
⁷¹ MNL VaML Szv. pg. Közig. ir. III. 586/1924.

rilisában kapta meg az engedélyt az át-alakításokra. A laternaszerű körépítmény eltér a kastély kubusos formáitól, mégis stiláris szempontból tökéletesen beleillik a Bagolyvár formavilágába. Oldalain négy kis erődített jellegű tornyocska helyezkedik el. A tetőzete alatt egy félkörívvekből álló sor és egy körablak látható, amely tovább erősíti az összhangot az épület korábbi részeivel. Ezen építménynek különösebb funkciója nincs, inkább esztétikai indíttatásból készülhetett.

Hochholtzer Ödön az 1924-ben készült tervrajzokon a Nárai út felé eső déli szárny kiépítésére fókuszálta a figyelmét, amely bővítéssel szabályos U alaprajzot hozott létre. Az építész egy kétszintes szárnyat képzelt el a déli oldalra, amit – a domboldalból adódóan –

A "BAGOLYVÁR" déli szárnyának kiépítése.

Nárai-úti homlokzat.

Sarkany Ferenc

Méret = 1:100.

Szombathely 1924. január 31.

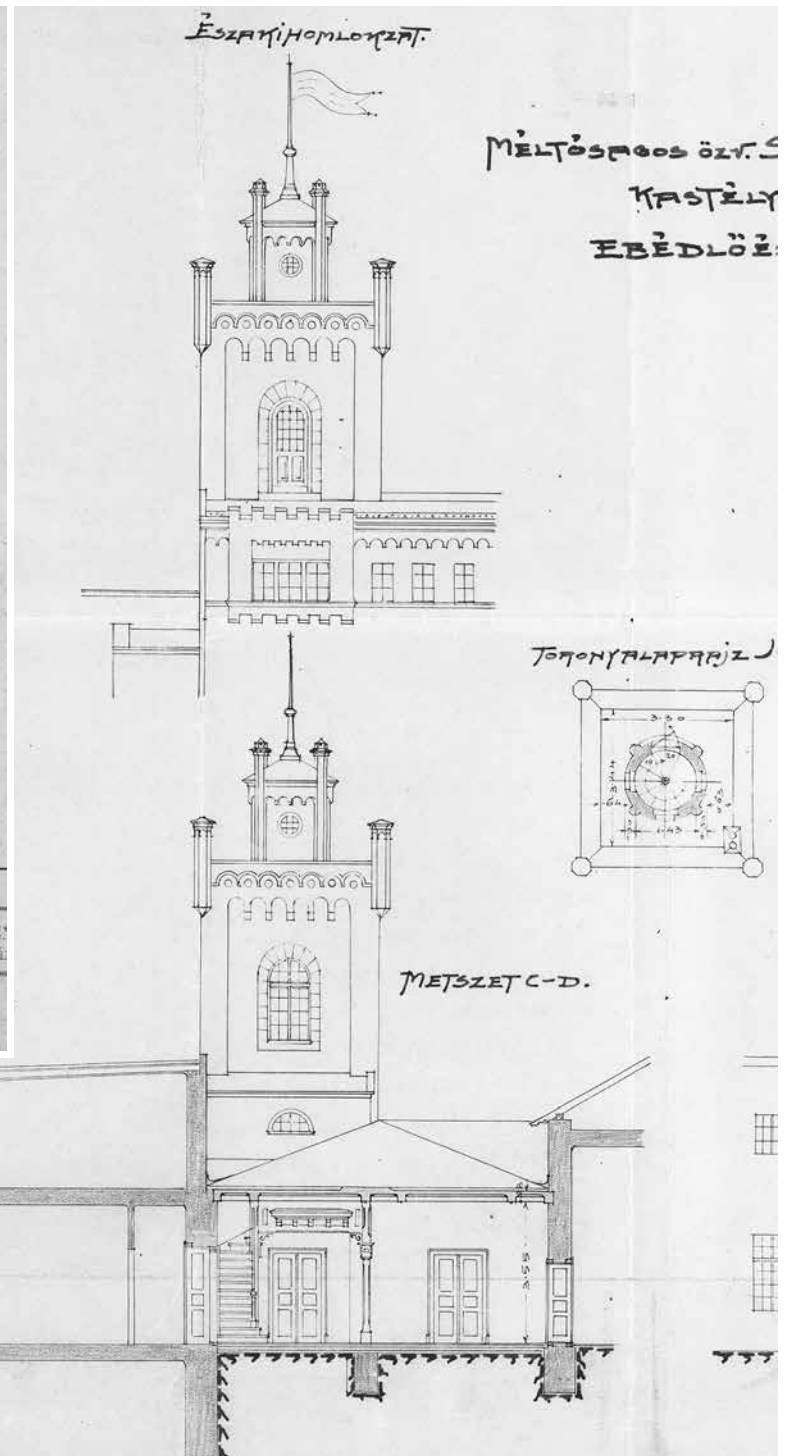
Korcs János

Vas meg.
Loveltá
Hochholtzer
okl. építész.

32. kép Hochholtzer Ödön: A Bagolyvár déli szárnyának homlokzatterve (MNL VaML Szv. pg. Közig. ir. III. 586/1924.)

teraszos megoldással tudott elérni. A tervrajzokon jól látható, hogy Hochholtzer felhasználta az apszisokkal ellátott teherhordófalat a bővítmény kiépítésére. Az építész az új szárny homlokzatkialakításánál nagy gondot fordított arra, hogy a toldaléképület szervesen kapcsolódjon a kastélyhoz. Emiatt alaposan megfigyelte a főhomlokzat déli oldalán helyet kapó erőteljesen kiugratott rész – amihez a szárny kapcsoló-

dik – stiláris sajátosságait és annak jegyében tervezte meg a bővítmény küllemét (32. kép). Az oromzat lépcsőzetes pártázata, illetve az alatta elhelyezett kör alakú díszítmény visszaköszön a déli szárnyon. Emellett a főhomlokzat erkélyének wagrami terrakotta elemeit feldarabolta és műköoszlopokkal elválasztotta, ezáltal kevesebb kerámiadísz is elegendő volt az erkélyre. Az így kapott terrakotta paneleket pedig újra

Hochholtzer Ödön: A kastély északi homlokzatának átalakítási rajza (MNL VaML Szv. pg. Közig. ir. III. 586/1924.)

34. kép | A Bagolyvár déli szárnyának kerámiadísztése
(A szerző felvétele)

felhasználta a déli szárny bejárati ajtaja felett (34. kép). Mindenképpen elismeréssel kell szólnunk Hochholtzer Ödön munkásságáról, ugyanis a Bagolyváron megjelenő építészeti elemeket és stílusokat rendkívül ügyesen alkalmazta az új szárnyánál, nagy gondot fordítva arra, hogy a kastély egységes képet mutasson.

AZ ÁLLAMOSÍTÁSTÓL NAPJAINKIG

A Bagolyvárat 1941 szeptemberében államosították.⁷² A 2. világháború alatt lé-

goltalmi menedékként szolgált, ezt követően, 1945 és 1947 között a szovjet Államvédelmi Szervek börtöne és hadbíró-sága működött a kastélyban. A Bagolyvár pincerendszerét cellákká és vallatóhelyiségekké alakították át. 1958-ban az épület egészét érintő, durva beavatkozásokra került sor.⁷³ Pontos információink nincsenek erről a fázisról, csupán – a kastély előző korszakainak az ismeretében – stílári alapon tudjuk meghatározni az érintett épületrészeket. Mindenképpen ide kell sorolnunk az északi szárny módosításait. A Wälder-féle geometrikus dísze-

⁷² Vas Megyei Kormányhivatal Szombathelyi Járási Földivatala, 1052. és 6869. sz. telekkönyvi betétlapok.

⁷³ MNL VaML Szombathely Város Tanácsa VB. Igazgatási Osztály iratai. Iktatott iratok. 20. doboz, Lakásügyek 1957. – Bagolyvár

A Bagolyvár az 1960-as években, képeslap
(Kőszegfalviné Pajor Klára gyűjteményéből)

ket, az ajtó szemöldökpárkányát, a homlokzat erődjellegét létrehozó bástyaszerű elemeket leszedték az épületről. Az attika szinten található nyílások elhelyezését és méretét is megváltoztatták, tehát egy homogén, puritán vakolt falfelületet hoztak létre az északi oldalon.

A másik jelentős átalakítás a kastély hátsó, udvar felőli részét érte. Az amúgy is egyszerűbb külsejű homlokzatnak addig értékes részét alkotta az a svájci ház modorral rokonítható faszerkezet, amelynek nyomai az 1958-as munkálatokat követően már csak a csüngőeresznél maradtak meg. Emellett újabb nyílásokat alakítottak ki a fa-

lon.⁷⁴ Megállapíthatjuk tehát, hogy az ötödik fázis nem bírt jótékony hatással a Bagolyvár fejlődésére, mindazonáltal nélkülözhetetlen e periódus megemlé-tése, mivel nagyban hozzájárult a kastély mai állapotának létrejöttéhez.

A Bagolyvárbán 1961-től a Magyar László Úttörőház működött (35. kép). Ebben az időszakban, 1962 körül felújításokat végeztek. 1997-ben – amikor a kastély már magántulajdonban volt – Winkler Gábor (1941–2015), Molnárné Feldhoffer Edit, valamint Babos Edit építészek jóvoltából megtörtént a kastély helyreállítása,⁷⁵ amely manapság újra időszerű lenne.

⁷⁴ Winkler, 1997. 11. melléklet

⁷⁵ Ekkor készült Winkler Gábor szakvéleménye.

ÖSSZEGZÉS

Összefoglalva a Bagolyvár építéstörténetét, megállapíthatjuk, hogy jelenlegi formáját öt fázisban nyerte el. A kastély és a hozzá tartozó kert Czvitkovics Károly elképzelése alapján valószínűsíthetően Hötzl József építész tervei szerint készülhetett el. A castellated modort követő épület a magyarországi Rundbogenstil kastélyépítészet egyik legelső példája. Kifinomult ízlésről tanúskodik a kastély formaképzése, tömegalakítása, illetve a homlokzat wagrami terakotta díszítése. A második fázis Sövegjártó János idejére tehető, amikor is apróbb stiláris változtatásokat ejtettek az épületen, illetve ekkor kerülhetett fel a bagoly a homlokzatra. A Bagolyvár fénykorát özv. Sarlay Ferencné birtoklása alatt élte, aki nemcsak karbantartotta, hanem bővítette is az épületet. Ez a harmadik periódus Wälder Gyula építészhez köthető az 1910-es években, aki új szárnyat toldott hozzá az északi oldalhoz és egy Zsolnay tondót helyeztetett el rajta, valamint a kastély belsejében is jelentős változtatásokat eszközölt. Az 1920-as évek tehető negyedik fázishoz a Szombathelyi Építő Részvénytársaság, illetve Hochholtzer Ödön építész átalakításai tartoznak. A kastély egy déli szárnyal, valamint egy kis laternával bővült, illetve a könyvtárat és a dohányzót ebédlővé alakították át. Végül az ötödik periódusba az 1958-ban végzett „tisztító” munkálatokat sorolhatjuk, amely által létrejött a kastély manapság is látható formája (36. kép).

A Bagolyvár főhomlokzata napjainkban
(A szerző felvétele) 36. kép